

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДОЛІ МИТЦЯ В РОМАНАХ Б.РЕДІНГ
«БЕЗУМЦІ» Й М. СЛАБОШПИЦЬКОГО «ЩО ЗАПИСАНО В КНИГУ
ЖИТТЯ: МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ ТА ІНШІ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0358-2-з/у
спеціальності 035 філологія
спеціалізації 035.01 українська мова та література

_____ Ю.В.Зінченко

Керівник _____ О. А. Слижук

Рецензент _____ О. А.Проценко

ЗАПОРІЖЖЯ
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: філологічний

Кафедра: української літератури

Освітній рівень: магістр

Спеціальність: 035 філологія

Спеціалізація: 035.01 українська мова та література

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української літератури

доцент Н.В. Горбач

« _____ » _____ 2018 р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу магістра

Зінченко Юлії Вікторівні

1. Тема роботи: Художня інтерпретація долі митця в романах Б.Редінг «Безумці» й М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші».

керівник проекту: Слижук Олеся Алімівна, к. пед. н., доцент

затверджені наказом ЗНУ від «24» травня 2019 р. № 782-с

2. Строк подання студенткою роботи: 10.12.2019

3. Вихідні дані до роботи: романи Барбари Редінг «Безумці» та Михайла Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші», наукові праці Я. Голобородька, І. Денисюка, С. Кіраля, М. Коцюбинської, А. Меншій, В. Панченка та ін.

4. Перелік питань, що їх належить розробити _____

1. Образ митця в художніх та художньо-документальних джерелах.

2. Стратегії інтерпретації образу митця в романі Барбари Редінг «Безумці».

3. Михайло Коцюбинський: трагізм долі й кохання.

4. Образ митця крізь призму епістолярію

5. Образ письменника в романі М. Слабошпицького «Що записано у книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші»

6. Михайло Коцюбинський у колі сучасників: випробування історією

7. Жанрово-стильові особливості роману-біографії.

5. Перелік графічного матеріалу _____

6. Консультанти з роботи, із зазначенням розділів, що їх стосуються

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
<i>Вступ</i>	<i>Слижук О. А., доцент</i>	<i>27.11.2018</i>	<i>27.11.2018</i>
<i>Розділ 1</i>	<i>Слижук О. А., доцент</i>	<i>08.12.2018</i>	<i>08.12.2018</i>
<i>Розділ 2</i>	<i>Слижук О. А., доцент</i>	<i>14.03.2019</i>	<i>14.03.2019</i>
<i>Розділ 3</i>	<i>Слижук О. А., доцент</i>	<i>15.09.2019</i>	<i>15.09.2019</i>
<i>Висновки</i>	<i>Слижук О. А., доцент</i>	<i>12.11.2019</i>	<i>12.11.2019</i>

7. Дата видачі завдання: 04.10.2018

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва частин та етапи роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	жовтень 2018	виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	листопад 2018	виконано
3.	Написання вступу, першого розділу	грудень 2018 – лютий 2019	виконано
4.	Написання другого розділу роботи	березень-травень 2019	виконано
5.	Написання третього розділу роботи	вересень-жовтень 2019	виконано
6.	Формулювання висновків	листопад 2019	виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	грудень 2019	виконано
8.	Захист	січень 2020 року	

Студент _____ Ю.В.Зінченко

Керівник _____ О.А. Слижук

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. А. Проценко

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра «Художня інтерпретація долі митця в романах Б. Редінг «Безумці» й М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші»» містить 59 сторінок. Для виконання роботи опрацьовано 90 джерел.

Мета роботи: здійснити порівняльний аналіз романів «Безумці» Б. Редінг та «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» М. Слабошпицького, виділити художні прийоми змалювання долі українського митця в історичних умовах к. ХІХ – поч. ХХ ст.

У процесі дослідження реалізувалися такі **завдання:**

- висвітлено особливості зображення творчої й особистої долі М. Коцюбинського в художнього-документальних джерелах;
- досліджено роль наративної стратегії авторки у змалюванні життєвого шляху М. Коцюбинського в романі Барбари Редінг «Безумці»;
- з'ясовано художні прийоми відображення трагізму долі й кохання М. Коцюбинського в романі Барбари Редінг «Безумці»;
- висвітлено особливості творчої інтерпретації узагальненого образу творця на тлі історичної доби в романі Михайла Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші»;
- висвітлено особливості розгортання історії життя М. Коцюбинського крізь призму бачення його сучасників в обох романах;
- узагальнено жанрово-стильові особливості аналізованих романів-біографій.

Об'єкт дослідження: романи Б. Редінг «Безумці» та М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші».

Предмет дослідження: специфіка художніх прийомів творення образної системи у структурі художньо-біографічних романів Б. Редінг та М. Слабошпицького про життєвий шлях М. Коцюбинського.

У роботі були застосовані такі методи в синтетичному поєднанні: герменевтичний, історико-типологічний, психоаналітичний та описовий, які використовувались у доборі, описі матеріалу та під час його аналізу.

Наукова новизна роботи полягає у порівняльному дослідженні романів Б. Редінг «Безумці» та М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» крізь призму психологічного біографічного підходів. Робота значно доповнить уявлення про особливості художньо-біографічних романів сучасної української літератури.

Сфера застосування. Основні положення дослідження можуть бути використані в подальшій розробці літературознавчих проблем з обраної теми, для читання лекційних курсів з історії української літератури та теорії літератури, в дослідженнях проблем поетики сучасної української прози; у проведенні семінарів; у підготовці сучасних підручників і навчальних посібників для загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів.

Ключові слова: МИТЕЦЬ, ОБРАЗ, ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ІСТОРІЯ, БІОГРАФІЧНИЙ РОМАН, СЛУЖБОВИЙ РОМАН, ІЛЮСТРАЦІЯ, СПОВІДЬ.

ABSTRACT

Master's qualification work «The Artistic Interpretation of Artist's Destiny in Novels «Madmen» by B. Redding and «What was Wrote in the Desting Book : Mykhailo Ronsiubynsky etc.» by M. Slaboshpytsky» contains 59 pages. To perform the work 90 scientific sources were treated.

The aim of the work is to carry out a comparative analysis of the Novels «Madmen» by B. Redding and «What was Wrote in the Desting Book : Mykhailo Ronsiubynsky etc.» by M. Slaboshpytsky, to highlight the artistic methods of depicting the fate of the Ukrainian artist in the historical conditions of the XIX c. - beg. XX c.

During the writing of the work the following tasks were **performend**:

- the peculiarities of the image of M. Kotsyubynsky's creative and personal fate in artistic and documentary sources are highlighted;
- the role of the author's narrative strategy in depicting M. Kotsyubynsky's life path in Barbara Reading's novel Mad Men is explored;
- the artistic methods of depicting the tragedy of fate and love of M. Kotsyubynsky in the Novel «Madmen» by B. Redding were found out;
- the peculiarities of the creative interpretation of the generalized image of the creator against the background of the historical era in the Novel «What was Wrote in the Desting Book : Mykhailo Ronsiubynsky etc.» by M. Slaboshpytsky are highlighted;
- features of the unfolding of the life history of M. Kotsyubynsky through the prism of the vision of his contemporaries in both novels are highlighted;
- genre-style features of analyzed novels-biographies are generalized.

The object of study: the Novels «Madmen» by B. Redding and «What was Wrote in the Desting Book : Mykhailo Ronsiubynsky etc.» by M. Slaboshpytsky.

The subject of study: specifics of genre creation of the biographical novel, as well as the stylistic dominant of the analyzed work, expressed by the system of chronotopic, intertextual and narratological features of prose.

Research methods. The following research methods are used in the work: analysis, synthesis, analytical and descriptive method, interpretation - and literary studies - biographical, historical and cultural; analysis of the originality of the poetic system required the use of elements of the theory of intertextuality, chronotope and narratology.

The scientific novelty of the work lies in the comparative study the Novels «Madmen» by B. Redding and «What was Wrote in the Desting Book : Mykhailo Ronsiubynsky etc.» by M. Slaboshpytsky through the lens of psychological biographical approaches. The work will greatly complement the understanding of features of biographical novels of contemporary Ukrainian literature.

Scope. The main provisions of the study can be used in the further development of literary problems on the selected topic, for reading lectures on the history of Ukrainian literature and theory of literature, in the study of the problems of the poetics of contemporary Ukrainian prose; in conducting seminars; in the preparation of modern textbooks and textbooks for secondary schools and colleges.

Key words: ARTIST, IMAGE, LIFE, LOVE, HISTORY, BIOGRAPHICAL NOVEL, OFFICIAL NOVEL, ILLUSTRATION, CONFESSION.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ОБРАЗ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО В ХУДОЖНІХ І ХУДОЖНЬО-ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛАХ.....	10
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ МИТЦЯ В РОМАНІ БАРБАРИ РЕДІНГ «БЕЗУМЦІ».....	21
2.1. Образ митця крізь призму епістолярію як джерела роману.....	21
2.2. Наративізація трагізму долі й кохання в романі Б. Редінг «Безумці».....	26
РОЗДІЛ 3. ОБРАЗ ПИСЬМЕННИКА В РОМАНІ М. СЛАБОШПИЦЬКОГО «ЩО ЗАПИСАНО В КНИГУ ЖИТТЯ : МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ ТА ІНШІ».....	33
3.1. Михайло Коцюбинський у колі сучасників: випробування історією.....	33
3.2. Жанрово-стильові особливості роману-біографії М. Слабошпицького про М. Коцюбинського та його сучасників.....	41
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Поява в сучасній українській літературі творів художньої біографістики, зокрема й художніх творів про українських письменників-класиків Т. Шевченка, Лесю Українку, В. Винниченка, А. Тесленка, М. Коцюбинського, В. Стефаника, І. Франка та ін. зумовила увагу літературознавців до цього масиву літератури non fiction.

Як зазначає Т. Черкашина: «Художньо-біографічна проза відома ще з часів античності, проте не втрачає вона своєї актуальності й на порозі XXI століття. З кожним роком з'являється все більше яскравих зразків цього виду документалістики. Все частіше автори починають відходити від загальноприйнятих норм і канонів побудови художньо-біографічного твору, основними серед яких є правдивість зображення образу видатної особи, високохудожність оповіді, опора на справжні документи та факти, безпристрасність біографа, глибоке занурення в психологію головного героя й таке інше; та звертати свою увагу на альтернативні й фіктивні життєписи, в яких органічно переплелися правда та вимисел. Усе активніше йде гра формою художнього життєпису, який може поставати не лише у вигляді логічно-послідовного тексту з дотриманням чіткої хронології подій, а й у вигляді мозаїчного набору текстових блоків, що взаємодоповнюють та взаємоуточнюють один одного» [77, с. 59].

Посилення інтересу науковців до жанрових модифікацій художньої біографістики помітне в дослідженнях сучасних літературознавців. Вони розглядають жанрово-стилістичні особливості художньо-біографічної прози 80-90-х років (І. Акіншина [2]), українську біографічну прозу першої половини XX століття: жанровий аспект (Г. Грегуль [9]), трансформацію життєвої правди в художню у творах української художньої біографії (І. Данильченко [10]), особливості жанрової еволюції сучасної художньої біографії (О. Дацюк [11]), жанрові пошуки художньої документалістики 1970-90-х років (Н. Ігнатів[17]), об'єктивне і суб'єктивне у жанрі літературної біографії (Л. Мороз [49]) та ін.

Нині активно розвивається наукова школа під керівництвом О. Галича, яка досліджує проблеми художньої документалістики. Проводилися дослідження

теорії художньої біографії, власне мемуаристики, художньої автобіографії, діаристики, епістолярію; теорії окремих видів і жанрів художньо-біографічного і мемуарного письма; теорії та історії національних систем документалістики; ідіостилію окремих художніх біографів і мемуаристів. Найостанніші наукові розвідки розглядають нову для України та світу тему квазідокументального письма.

Серед загалу творів про письменників-класиків вирізняються художньо-біографічні твори про М. Коцюбинського – романи Б. Редінг «Безумці» та М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя : Михайло Коцюбинський та інші», які потребують комплексного аналізу художньої структури й виділення прийомів характеротворення й зображення узагальненого образу українського митця та його долі на тлі епохи поч. ХХ ст. Тому **тема** нашого дослідження є актуальною.

Мета роботи – здійснити порівняльний аналіз романів «Безумці» Б. Редінг та «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» М. Слабошпицького, виділити художні прийоми змалювання долі українського митця в історичних умовах к. ХХ – поч. ХХ ст.

У процесі дослідження планується реалізувати **завдання**:

- розглянути особливості зображення творчої й особистої долі М. Коцюбинського в художнього-документальних джерелах;
- дослідити роль наративної стратегії авторки у змалюванні життєвого шляху М. Коцюбинського в романі Барбари Редінг «Безумці»;
- з'ясувати художні прийоми відображення трагізму долі й кохання М. Коцюбинського в романі Барбари Редінг «Безумці»;
- висвітлити особливості творчої інтерпретації узагальненого образу творця на тлі історичної доби в романі Михайла Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші»;
- простежити особливості розгортання історії життя М. Коцюбинського крізь призму бачення його сучасників в обох романах;
- узагальнити жанрово-стильові особливості аналізованих романів-біографій.

Об'єкт дослідження: романи Б. Редінг «Безумці» та М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші».

Предмет дослідження: специфіка художніх прийомів творення образної системи у структурі художньо-біографічних романів Б. Редінг та М. Слабошпицького про життєвий шлях М. Коцюбинського.

Методи дослідження. У роботі були застосовані такі методи в синтетичному поєднанні: герменевтичний, історико-типологічний, психоаналітичний та описовий, які використовувались у доборі, описі матеріалу та під час його аналізу.

Наукова новизна роботи полягає у порівняльному дослідженні романів Б. Редінг «Безумці» та М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» крізь призму психологічного біографічного підходів. Робота значно доповнить уявлення про особливості художньо-біографічних романів сучасної української літератури.

Практичне значення. Основні положення дослідження можуть бути використані в подальшій розробці літературознавчих проблем з обраної теми, для читання лекційних курсів з історії української літератури та теорії літератури, в дослідженнях проблем поетики сучасної української прози; у проведенні семінарів; у підготовці сучасних підручників і навчальних посібників для загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів.

Структура роботи: Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків (4 сторінки), списку використаних джерел (90 найменувань, поданих на 8 сторінках). Загальний обсяг роботи – 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ОБРАЗ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО В ХУДОЖНІХ І ХУДОЖНЬО-ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛАХ

На межі XIX-XX століття Михайло Коцюбинський залишився в історії літератури неперевершеним майстром слова, першим і одним з найкращих імпресіоністів. Талант митця особливо виявився в жанрі новели. Його ім'я стоїть в одній когорті з майстрами світової та вітчизняної новелістики: Проспера Меріме, Гі де Мопассана, Едгара По, Антона Чехова, Артура Шніцлера, Стефана Цвейга, Сомерсета Моема, Ернеста Хемінгуея, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Григора Тютюнника та ін. Михайлу Коцюбинському вдалося викристалізувати власний неповторний стиль імпресіоністичного психологізму (термін Я. Поліщука [53]), якому притаманна світоглядна, естетична й морально-етична відкритість героя, іскристість та соковитість метафор, тонка іронія, добре відшліфоване, стилістично вивірене письмо.

Письменник як особистість був незвичайним, у нього цікавий та різноманітний життєвий досвід, як в історичному, соціальному, психологічному та філологічному аспектах, так само він був цікавим і корисним для інших людей, які вибудовують свої життєві стратегії [47, 7]. Тому життєпис М. Коцюбинського має значний інтерес як для літературознавців, так і для педагогів, викладачів української літератури як матеріал для виховання молодшої генерації українців третього тисячоліття.

У сучасному літературному процесі все зростаючої популярності набуває художньо-біографічна та художньо-документальна література – з'являється велика кількість видань літературно-біографічного, мемуарного, епістолярного та документального характеру, де відображається творча постать митця. Така зацікавленість пояснюється реакцією інтелектуального читацького загалу, яка перейнята пафосом суспільно-політичної та національної проблематики радянської літератури з її штучно робленими позитивними героями, збідненістю тематики й проблематики художніх творів, прямолінійністю висловлення авторської позиції. У читачів третього тисячоліття виникла необхідність пошуку відповіді на складні питання буття, що відобразились у життєписах визначних

особистостей, яких можна назвати обличчям нашої нації. Одним із таких письменників-інтелігентів, майстрів художнього слова є Михайло Коцюбинський. Саме тому сучасні читачі намагалися осмислити його світоглядні імперативи, моральні цінності та шукатимуть у його творах відповіді на екзистенційні проблеми власного буття.

Особливо цікавими для широкого читацького загалу є твори літературної біографіки, де постать митця подається через сприйняття його сучасників чи нащадків. Особливість художньо-біографічного жанру полягає в тому, що життя письменника є розкриттям неповторної особистості об'єкта зображення, його психології та людських рис, а не просто банальна констатація фактів і подій писемного життя оповідача-біографа в беземоційному контексті.

Художня розповідь про видатні постаті виявляється у дослідженнях бібліопсихологів які засвідчують, що така щира й «олюднена» розповідь персонажів творів літературної біографіки, користується особливою популярністю серед читачів перших декад ХХІ ст. Об'єктами художньої біографії стають відомі люди, першочергово до них відносяться письменники, державні діячі чи корифеї. Життя відомих людей може бути надто цікавим та інтригуючим або навпаки, позбавлене цікавих фактів. Це можна пояснити тим, що саме зараз український загал переймається пошуком своєї національної ідентичності, прагненням віднайти міцні моральні орієнтири й зразки видатних особистостей для вибудови свого майбутнього.

Отже, матеріал для художньої біографії вже визначений – це факти життя видатної особистості. О. Галич виокремив два типи документально-художньої прози, один з яких називає традиційним, або сюжетно-подієвим, а інший – асоціативно психологічним, в історії якого – осягнення внутрішнього світу історичної особистості [6]. Прикладами моделювання художньої біографії є життєпис Марка Вовчок (роман О. Іваненко «Марія»). Відтворення широкого культурного контексту спостерігаємо в біографічних творах про Ольгу Кобилянську. Однак колорит суспільства тут зовсім інший – буковинський. Саме в цій атмосфері були створені біографічні твори В. Врублевської «Емансипантка» та «Шарітка з Рунгу». Адже сама О. Кобилянська виписала

власний сюжет біографії у своєму щоденнику, акцентуючи увагу на особистих почуттях та переживаннях.

Шлях Михайла Коцюбинського до літературних висот був також не простим. У працях більшості сучасних дослідників зростання його як митця слова окреслено формулою «натуралізм – імпресіонізм – символізм», що говорить про адекватне уявлення про сферу його індивідуальних пошуків: від наслідування школи старшого покоління (І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного) до засвоєння нових художніх течій європейської прози XIX ст. і вироблених ним технік письма, що впроваджувалися уже на межі сторіч і збагачували епоху модернізму.

Перші відомості про відображення постаті митця в художній літературі та художньо-документальних джерелах припали на 20-ті роки XX ст. Було опубліковано чимало цікавих розвідок біографічного характеру, що склали цінний матеріал для наукового життєпису М. Коцюбинського.

Український критик Микола Євшан розвінчував романтичні маски та підкреслював здатність Михайла Коцюбинського до повного розчинення у художньому світі: «І ката, і героя він любить як артист. Зриває з них останню заслону, всі сили напружує, щоб заглянути в безодню їх душ, побачити їх нагими, такими, якими вони є перед самими собою і своїм сумлінням, а поза тим нехай життя їх і судить. Він артист – чоловіка немає» [14, с.474]. Говорить це про те, що Михайло Коцюбинський взявся виконувати роль естета та артиста.

Здається, що життя Михайла Коцюбинського було дійсно цікавим. Адже за дружину обрав неординарну особистість – Віру Дейшу, дворянського походження з активною життєвою позицією. Саме громадська позиція і звела Коцюбинського з Вірою. Інтерес до постаті Коцюбинського загострився ще й через любовний роман з Олександрою Аплаксіною. Завдяки 335 листам та запискам до О. Аплаксіної був створений цілий роман у листах. Саме ці листи допомогли створити роман «Безумці» (2012) Барбари Редінг про заборонене кохання митця.

Верифікації творчого феномену Коцюбинського сприяв саме розвиток художнього мислення письменника: від етнографічно-реалістичної манери до

метафоричного, імпресіоністичного й психологічного письма в контексті української літератури XIX та початку XX ст. були окреслені цікаві корпоративні паралелі – Коцюбинський і Чехов, Коцюбинський і Мопассан, Коцюбинський і Горький, хоча ці паралелі були проведені не завжди переконливо та об'єктивно. Популярність Коцюбинського ніколи не дорівнювала його славі. Оцінити його творчість могла тільки невелика кількість читачів, усі інші – ставилися до нього досить холодно. На дорозі творчості письменник знайшов себе не відразу, писав він доволі рідко, видно, обробляючи пильно кожен нову річ. У ранній творчості, ще на початку 90-х років, у творчості М. Коцюбинського, під впливом етнографічної-реалістичної манери, навіть у дрібницях видно наслідування оповідань та повістей І. С. Нечуя-Левицького.

Завдяки багатотомним виданням творів М. Коцюбинського, творча спадщина митця стала доступною для масового читача, а також спричинила появу нових студій, у цей період деякі твори письменника вперше побачили світ.

Амбітне завдання опублікувати повного Коцюбинського поставило перед собою київське видавництво «Криниця» в 1917-1918 рр. Реалізувалося воно у п'ятитомному виданні, яке, проте, було далеке від ідеалу, – це визнали навіть самі укладачі. Справа в тому, що тогочасні обставини не сприяли добротному звірянню текстів: умови революційних років змушували працювати наспіх, без ретельного текстологічного дослідження. Через те в багатотомнику не було відновлено численних цензурних купюр порівняно з дореволюційними першодруками. Ці вади вдалося частково виправити під час підготовки наступних п'ятитомних видань М. Коцюбинського Державним видавництвом України (1922-1925) та «Книгоспілкою» (1928-1930). У другому із цих проектів залучалися до співпраці провідні літературознавці, були підготовлені коментарі та супровідні статті, та й взагалі багатотомник готувався під егідою щойно створеної наукової організації – Інституту Т. Шевченка.

Переосмислення ролі літературної класики в сучасному житті характерне для культурної ситуації 20-х років XX ст. Важливо, що доба національно-культурного відродження спонукала оцінити Коцюбинського як вітчизняного класика, етапну постать у розвитку новітньої літератури, що співвідноситься з

подібними постатями в інших національних культурах. Доба національно-культурного відродження оцінювала М. Коцюбинського як вітчизняного класика. Його постать сприяла розвитку новітньої літератури, яка співвідносилася з іншими постатями в інших національних культурах. Класична спадщина була в посіданні невеличкого гуртка колишніх «свідомих українців», які тепер стали власністю для українського життя мас [40, с. 12]. В умовах тогочасного культурного будівництва не випадковим був інтенсивний інтерес багатьох літературознавців до творчості Коцюбинського.

Наприкінці 20-х проявилися і соціологічні спрощення в оцінках Коцюбинського. Радянський стереотип рецесії М. Коцюбинського був проекцією загальної ідеологічної настанови, в якій постулювалися його вірність справі класової боротьби, близькість до марксизму і прагматичне значення творчості, що мала слугувати програмним цілям партії більшовиків. Так, П. Тичина в одному з виступів дає оцінку його творчості: на видатне місце прозаїк заслужив «через свій революційний демократизм; через правдивий показ реалістичним пером своїм класової боротьби селян українських (та не тільки селян); через високу майстерність свою як художника [70, с. 170].

У 60-ті роки став помітним початок кризи канонічного образу Коцюбинського. На хвилі лібералізаційних процесів у тогочасному СРСР було здійснено шеститомне академічне видання творів Коцюбинського (1961–1962), у якому простежується ретельніший підхід до текстів та коректніше коментування їх, ніж було раніше. У літературознавстві з'являються нові студії, які ставили собі за завдання означити новизну творчості Коцюбинського. Він був одним із знакових авторів, до творів якого охоче зверталися шістдесятники. Така мета простежується в монографічних працях, яка вже декларувало спробу верифікувати канонічний образ класика.

Проникнути у складну і неоднозначну смислову тропіку майстра намагалася Михайлина Коцюбинська у своїй праці «Образне слово в літературному творі» (1960) [28], зокрема в імпресіоністичну поетику, хоча в радянські часи імпресіонізм засуджувався як буржуазне та занепадницьке мистецтво Заходу. Проте, переглядаючи часткові аспекти, дослідниця усе ж

доходила до політично-коректних висновків, що М. Коцюбинський не поділяв філософії імпресіонізму, його художня концепція дійсності – реалістична. Саме тому спільні зображальні принципи набували іншого характеру, різної мотивації.

Інтерпретація образу М. Коцюбинського розглядалась також у Європі. Проте європейські дослідники пошквалили загальний процес дослідження творів класика, зацентрувавши в ньому естетичний підхід. У той час була опублікована в мюнхенській «Сучасності» цікава розвідка Олександри Черненко [78], в якій з'ясовувалися імпресіоністичні-психологічні чинники концепції героя у творчості видатного прозаїка. Досягнення М. Коцюбинського полягають насамперед у тому, що йому за допомогою кольору, звукових вражень вдалося відтворити реальний перебіг психічних процесів, порухів душі людини в їхній дійсній складності. Його доробок органічно поєднується з європейським імпресіонізмом. Сутність психологізму митця Олександра Черненко визначає саме так: «Імпресіоністично–психологічне зображення людини, яке базується на моментальних враженнях, взагалі не подібне до портретів дійових осіб у письменників реалістичної школи [78, с. 19]. Об'єкт і суб'єкт уже не протистоять один одному, як два окремі світи, що їх треба в творчому акті пізнати та об'єднати, але вони творять заздалегідь одне спільне притаманне явище.

Зацікавленість до творчої спадщини Михайла Коцюбинського знайшло відбиток у науковому дослідженні Еміля Крюби «Михайло Коцюбинський і українська проза його часу» [89] – передмові до перекладу творів М. Коцюбинського французькою мовою. У цій науковій праці французький перекладач акцентував увагу на лінгвостилістичному аспекті українського класика. Еміля Крюба вразила саме мелодійність і контраст творів українського письменника. Французький перекладач присвячував дослідження різним письменникам, але нам важливо, що він обрав саме стиль Михайла Коцюбинського і поставив собі завданням зберегти реалії-символи карпатського колориту, фольклорних традицій українського народу, які яскраво виразилися у повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського.

Лише у наукових працях кінця 80–90-х рр. ХХ ст., зокрема авторства Ю. Кузнєцова [36] та В. Агєєвої [1], було зроблено рішучий перегляд оцінки

творчості М. Коцюбинського: заявлено про імпресіоністичну поетику майстра, осмислено позареалістичні прийоми в його стилі, елементи модернізму.

Поглянути по-новому на постать М. Коцюбинського спробувала Соломія Павличко в полемічній розвідці «Пристрасть та їжа : Особиста драма Михайла Коцюбинського» [51]. Проаналізувавши біографічний дискурс митця із риторикою творчості, дослідниця поставила під сумнів естетизм новеліста, а його рівняння на модернізм потрактувала як поверхове, що насправді приховувало внутрішню драму автора. Проте порушені проблеми С. Павличко заслуговують на більш широку дискусію, так як ця публікація викликала певний критичний резонанс у науковців [40; с. 24].

Однак для сучасників М. Коцюбинського його модернізм був чимось аксіоматичним. Причому пошуковий характер його прози був наближеним до європейських взірців, визнаний як адептами, так і опонентами новітнього мистецтва. Європейські сучасники К. Гамсун, А. Шніцлер, А. Гарборг, Ю.А. Стріндберг, М. Метерлінк, А. Лі говорили про європейськість та імпресіонізм майстра.

Я. Поліщук у дослідженні «І ката, і героя він любив...» [53] зосереджує увагу на принципово важливому переакцентуванні із зображальної на виражальну функцію мови, що робить М. Коцюбинського неперевершеним майстром слова, та розгляді творчості письменника у контексті європейських літератур. Автор подає такі етапи становлення таланту М. Коцюбинського: перші літературні спроби (1884–1895); освоєння натуралістичної манери (1895–1902); час модерної прози (1901–1905); від імпресіонізму до символізму (1906–1910); твори останніх літ життя (1911–1913).

Творчість Михайла Коцюбинського дослідив і проаналізував І. Денисюк [12; 13]. Він був добре обізнаний з усіма працями митця, але основним джерелом його наукових розвідок стали спогади про письменника. Нині, коли є багато відносно добре опрацьованих текстів, пов'язаних із М. Коцюбинським, створюються сприятливі умови для подальших наукових студій.

Дослідження творчих стосунків Коцюбинського з М. Грушевським, В. Винниченком, С. Єфремовим та іншими сучасниками митця для радянських

дослідників були табуйованими, так як ця тема таврувалася як буржуазно-націоналістична.

Творчість М. Коцюбинського досі викликає зацікавленість науковців. Серед напрацювань сучасних дослідників, які вивчали поетичні твори, центром яких є образ українського класика, вирізняються розвідки Є. Антонюка [4] та В. Крупки [35]. У їхніх дослідженнях проаналізовано особливості історико-біографічних творів про М. Коцюбинського. Однак все ж маємо звернутися до найбільш знакових поетичних творів радянської доби, у яких попри однобокість, усе ж знаходимо по-справжньому мистецькі рядки про непересічну творчу особистість.

Неодноразово до наукового, публіцистичного та поетичного осмислення постатей видатних діячів культури звертався у своїй творчості Максим Рильський. До М. Коцюбинського письменник ставився з великою пошаною, про це свідчать його п'ятий вірш із збірки «Чернігівські сонети». Максим Рильський звертає свою увагу на привабливу зовнішність, акуратність та інтелігентність митця: « В тугому комірці з тяжким порфелем, охайний, чепурний і мовчазний» [60, с.123].

Максим Рильський виявив у митця таку важливу рису, як самотність. Про неї він згадує у вірші «Коцюбинський»: «Він «самотній» – завжди друг людині...» [60, с. 124,]. Характерно, що письменник звертався до цієї теми в своїй новелістиці. Це доводить, що в основу його творів покладені особисті переживання та світосприйняття.

Особа М. Коцюбинського досить повно представлена у спогадах сучасників та листуванні. Друга, повна редакція спогадів про нього побачила світ у 1989 році.

У сучасній критичній рецепції постать Коцюбинського увиразнюється на тлі перехідного часу, тобто кінця ХІХ та початку ХХ ст., періоду занепаду реалістичної парадигми й утвердження раннього модернізму, з усіма притаманними для культурного порубіжжя викликами й суперечностями. Письменника можна і варто сприймати в багатьох зіставних рядах і контекстах, як у межах вітчизняної літератури, так і на тлі світового культурного процесу, як

зауважив колись М. Зеров він «сучасний і динамічний, дуже потрібний нашій культурі» [22, с. 260]. Однак модерністичні пріоритети його творчості досі викликають певні застереження дослідників, через що про модернізм Коцюбинського висловлюються здебільшого обережно і делікатно, віддаючи перевагу добре упертій у рецептивній традиції формулі «Коцюбинський-імпресіоніст». На сьогодні ця формула вже завузька для оцінювання його творчої самобутності.

Мемуарні джерела літературної коцюбинськiани представлено добре відомим збірником «Спогади про Михайла Коцюбинського» (1989) й раніше опублікованими споминами окремих митців, які були знайомі з Михайлом Михайловичем: М. Горького, О. Кобилянської, Є. Кротевича, В. Сімовича, П. Тичини, Є. Чикаленка. На згадку про письменника П. Тичина підготував збірку «На «суботах» М. Коцюбинського», тому що, саме Коцюбинський вплинув на мистецьке становлення поета. Прикметою цього бібліографічного покажчика є широка презентація творів художньої документалістики. Це здебільшого нариси, створені письменниками та літературознавцями на основі історико-літературної інформації, а саме В. Хоменка «Крим очима Коцюбинського».

Творчість М. Коцюбинського хоч і ґрунтувалась на високих естетичних стандартах новітньої європейської літератури, не могла мати масового успіху в Україні, де в той час ще не були культивовані критерії наслідування нових європейських мод. С. Єфремов зауважив, що «оцінити Коцюбинського по заслугі могла хіба невеличка купка більш розвинених і на європейській літературі вихованих читачів, – загальна ж маса знала тільки, що є такий письменник, з чужого голосу великий за ним узнавала талант, але ставилась до його досить холодно й не у його шукала втіхи та відповіді на свої пекучі запити» [21, ст. 214].

Отже, використані бібліографічні документально-художні твори дають можливість для широкого розгляду однієї з актуальних проблем сучасного літературознавства – дослідження художньої рецепції образу митця в контексті творів літературної коцюбинщини. Аналіз творів митців різних поколінь дає нам змогу з'ясувати, як формувався образ українського класика, визначити

періодизацію й особливості кожного з етапів цього процесу. Умовно всю літературну коцюбинщину можна поділити на кілька періодів:

а) перший етап: від часу письменницького життя – з 1913 р. до кінця 1920-х рр., коли започаткувалася літературна коцюбинщина, коли митці могли порівняно вільно висловлювати власні враження про постать свого видатного сучасника – оригінального письменника, який прагне пізнати свою Україну і світ;

б) другий етап: 1930-ті рр. до кінця 1980-х рр., коли під впливом радянського літературознавства формувався заідеологізований канон зображення М. Коцюбинського як письменника-борця, наснаженого ідеями більшовизму й ворожого поглядам діячів національного відродження;

в) третій етап: з часів незалежної України до наших днів, коли цей образ поволі став вилущуватися із зашкарублого кокону, у якому його прагли спеленати преставники вульгарно-соціалогізаторської теорії. Цей процес розпочався ще письменниками-шістдесятниками (І. Драч, М. Коцюбинська, Д. Павличко, В. Підпалій), у чиїх творах образ митця почав набувати індивідуально-неповторних рис особистості, люблячого сина, турботливого батька, надійного товариша. У добу незалежності України образ М. Коцюбинського в літературній біографії все більше набуває рис письменника-інтелігента, європейця.

Обравши компаративний вектор дослідження, можемо з'ясувати, як формувався образ Коцюбинського в літературній біографії, а також отримати знання про духовне й естетичне життя його історичної доби та наступних періодів розвитку національної культури й систему цінностей українців, яку вони виявляли через ставлення до творчої постаті М. Коцюбинського.

РОЗДІЛ 2

СТРАТЕГІЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ МИТЦЯ В РОМАНІ БАРБАРИ РЕДІНГ «БЕЗУМЦІ

2.1. Образ митця крізь призму епістолярію як джерела роману

Одним із найцікавіших і найдраматичніших джерел творчості М. Коцюбинського цілком справедливо можна вважати епістолярну спадщину митця, яку називають ще «любовним епістолярним романом» із трьома головними героями (автором і його двома коханими жінками – Вірою Дейшею й Олександрою Аплаксіною), низкою епізодичних документальних образів і драматичним сюжетом. Епістолярна спадщина письменника за обсягом більша, ніж белетристика, у ній розкрита особиста драма письменника, названа В. Панченком [52] «драмою трьох». Ця його роздвоєність між обов'язком зберегти сім'ю з матір'ю його чотирьох дітей Вірою Коцюбинською (Дейшею) і новим палким почуттям до Олександри Аплаксіної найбільш повно відобразилися в листах.

«Таким є кліше Коцюбинського, – пише С. Павличко, – естет, поет інтелігенції, людина тонких почуттів, рафінованої мови. Однак біографія письменника, його особисте листування відкривають ще одного Коцюбинського – часто діаметрально протилежного до загальноприйнятих уявлень про нього» [51, с. 520].

Важливе місце в епістолярній спадщині М. Коцюбинського посідає його листування з двома його коханими жінками: дружиною Вірою Дейшею та Олександрою Аплаксіною. З останньою переписування тривало понад 10 років. Особливість цих взаємин посилювалось тим фактом, що, подорожуючи Європою чи відпочиваючи в Карпатах, М. Коцюбинський писав листи одночасно двом жінкам, у яких розповідав про одні й ті ж події. Але вони різняться між собою своєю тональністю та поетикою. За допомогою зіставного методу дослідження спробуємо провести деякі паралелі між текстами цих листів на образному, наратологічному й прагматичному рівнях тексту.

У листуванні з дружиною письменник проявляє свій інстинкт батьківства, через епістолярне звернення «доню», «дитино» («Серце моє Вірунечко, рибочко моя, голубочко, донечко єдина!», «Потішаюсь надією, що моє щастячко єдине згадає бідного Мусю, як він там сумує без розмови з донечкою своєю, і незабаром напише» [32, с. 314], «Тільки я знаю, що без моєї дитини і в раю скучно було б. Вибачай, донечко єдина, що так мало і безталанно пишу» [32, с. 314]. У першому циклі листів «сімейної ідилії» спостерігаємо відтінки пристрасті, коли закохані переживали період розлуки через роботу письменника у складі філоксерної комісії, яка переїхала до Криму. Розлука з коханою уже в перших листах породжує мотиви самотності, які з часом переростуть, за визначенням В. Панченка, в «екзистенційну самотність» [25, с. 10]. Кохання-пристрасть у цій «епістолярній сазі» має відповідну колористичну гаму.

Другим відтінком було кохання-опіка – тісно пов'язане із батьківським почуттям, яке прочитується у значній частині листів до дружини. Після смерті батька М. Коцюбинський, як найстарший син, перебрав на себе обов'язки опіки над усією великою родиною. Такий оповідний код тексту через зміну ролей організовує текст в двох часових площинах: минулому, в якому романтично закоханий хлопчик Муся сам потребує опіки, і теперішньому, в якому письменник зі зрілою авторською свідомістю виступає головою й опікуном великого сімейства.

У праці «Листи і люди» М. Коцюбинської була спростована категоричність наукових висновків С. Павличко про абсолютизацію гастрономічних уподобань й увагою до свого здоров'я. Ці розмови в листах пояснюються хворобливим станом письменника – «десь уже на порозі смерті» [29, с. 41], а стриманість, визначена С. Павличко як «інфантилізм у стосунках з обома» жінками, М. Коцюбинська пояснює тогочасними морально-етичними нормами, що суттєво відрізнялися від сучасної моралі.

Дискутує із думкою С. Павличко про надмірну любов до «гастрономічних переліків» письменника й літературознавець В. Панченко у передмові до опублікованих листів М. Коцюбинського до дружини, стверджуючи, що ботанічних переліків у нього куди більше [52, с. 8]. Попри наявність цілого ряду

наукових досліджень епістолярної спадщини М. Коцюбинського, все ж маловивченою залишається проблема роздвоєності авторської свідомості між жертовністю і нарцисизмом, між пристрасстю й сімейним обов'язком.

Усю епістолярну спадщину М. Коцюбинського об'єднує яскрава особистість самого автора й оригінальний культ листа, який письменник відточував від послання до послання, часто перетворюючи лист як жанр у предмет епістолярного діалогу, а шлях листа до адресата – в сюжет, іноді детективний, як наприклад, у листі від 28 грудня 1897 року: «Серденько моє! Ти мене так засмутила звісткою про те, що не дістала в суботу ні мого листа, ні газети. Я щодня пишу сам і щодня одношу листи в поштову скриньку. Не було дня, щоб я тобі не писав. Це не може бути, щоб лист пропав, може, пошта опізнилась через що-небудь... Ніколи листи не пропадали – тож дивно було б, коли цей лист і навіть газета загубились» [32, с. 93]. Більше того, іноді в любовного епістолярному тексті відбувається ототожнення автора із листом: «Серденько моє, Вірунечко, квітонько моя! Не сердься за нинішній лист: сьогодні й я, й лист мій погані» (лист від 25 грудня 1897 року) [32, с. 91].

Концепція любовних листів під впливом екстравертивного й інтровертивного життя епістолярних оповідачів часто зазнає різноманітних трансформацій. В інтимному епістолярії М. Коцюбинського кохання до дружини Віри Дейші має два основні відтінки – це кохання-пристрасть і кохання-опіка.

Із відтінком кохання-опіки в епістолярії М. Коцюбинського тісно пов'язаний архетип сім'ї. Причому із перших листів письменник береться редагувати листи своєї дружини, виправляючи «я» на «ми». Так, у листі-відповіді на новорічне привітання дружини від 13 січня 1896 року читаємо: «Спасибі тобі, моя єдина, за привітання з Новим роком. Вони такі щирі й хороші, що мене аж коло серця залоскотало, коли вчитав їх, тільки... тільки я б не писав так: щодо щастя свого, задоволення, то, ведучи розмову про них, я б виключив зі свого лексикону займенники: «я», «моє», «мені», а почав уживати «ми», «наше», «нам» [32, с. 18].

Майже в кожному листі письменника його цікавлять найменші деталі життя його сім'ї, тому часто лист закінчується нанизанням запитань про

здоров'я матері, дружини і сина, про нові слова, які вимовив син. Коли в житті письменника з'явилося нове кохання – Олександра Аплаксіна – письменник жертвує своїм душевним спокоєм заради збереження сім'ї, що зумовлює роздвоєння власного «я», і врешті-решт стало причиною «екзистенційної самотності» митця. В останньому циклі епістолярної спадщини письменника (1910-1913 рр.) це дало підстави С. Павличко запідозрити митця в нарцисизмі через надмірну побутову деталізацію.

Згадане дослідження [51] побудоване на зіставленні листів М. Коцюбинського до обох жінок за аналогічний період, внаслідок чого було зроблено такі висновки: свою пристрасть автор передавав у листах до Олександри Аплаксіної, а дружині залишав у листах перелік гастрономічних уподобань і тривогу за стан свого здоров'я, однак усі його листи позначені рисами нарцисизму, егоцентризмом.

У листах до О. Аплаксіної з'являється підпис «Твой» (листування велося російською мовою), а своє дитяче Муся спочатку залишив для лише листування з дружиною, але з 1910 року в листи до Аплаксіної також перекочує підпис «Твій Муся». Крім того, в листах до Аплаксіної письменник часто обриває фразу на півслові, залишаючи простір для інтриги, таємниці, недомовленості: «Сердце мое, люблю тебя. Будь здорова, береги себя, поправляйся и не забывай т в о г о» [30, с. 164].

Спільним епістолярним звертаннями у листах до обох жінок можна назвати народнопоетичний вокалізм «голубко», а спільним міфопоетичним концептом епістолярної спадщини письменника можемо вважати сакральний концепт «сонце» – основний концепт і белетристики автора. Так, у своїх спогадах Аплаксіна згадує, що митець часто говорив їй: «Мій бог – сонце». Відсутність сонця пригнічує митця, все довкола сіріє, а меланхолійні мотиви все частіше прориваються на сторінки листа. Перед нами, особливо в останні роки, постають листи втомленої і хворої людини, що тікає від своєї хвороби чи то до капрійського сонця, чи до цілющого карпатського повітря, виборюючи спробу віддатися творчості, яка була понад усе для М. Коцюбинського. Письменник і

справді не мав конкретних планів розлучення з дружиною і створення нової родини, не покладав на це реальних сподівань.

Отже, епістолярій «сонцепоклонника» української літератури, як, зрештою, епістолярну спадщину будь-якого митця, потрібно аналізувати як цілісний текст, щоб реконструкцію психообразу письменника максимально наблизити до його автентичного образу. Справді, в листах останнього періоду життя М. Коцюбинського відчувається егоцентризм, але це далеко не нарцисизм. Такий егоцентризм зумовлений погіршенням стану здоров'я письменника і відчуттям близького відходу. Ці листи перетворились у короткий медичний звіт для дружини, але мета такої надмірної деталізації і стенографічності, – у прагненні письменника заспокоїти дружину, вгамувати її хвилювання за його стан в любові-турботі, любові-опіці. Белетристичний елемент у цих листах зведений до мінімуму, тут майже відсутня експресіоністська увага до кольору, бо колористика взагалі відсутня. Єдиними ліричними елементами в листі залишились хіба що вже усталене епістолярне звертання «Дорога Вірунечко!» та підпис «Твій Муся».

Дослідження епістолярної спадщини М. Коцюбинського, зокрема, його листів до дружини, відкриває перед дослідником цікаві перспективи розкриття його творчої натури, додає нові штрихи до образу письменника. Саме в листах до дружини можна простежити процес становлення і розвитку творчої особистості письменника, формування його власної картини світу. Листи кримського періоду, завдяки їх експресивності, імпресіоністичній стильовій домінанті з увагою до кольору й тіні, звуку і півзвуку, можна назвати епістолярною прозою, своєрідним епістолярним романом. Серед наративних форм інтимних листів переважає діалог, що дозволило письменнику домогтися відчуття віртуальної присутності своєї дружини. Саме листи до О. Аплаксіної й стали тим документальним матеріалом, на якому побудувала свій роман «Безумці» Барбара Редінг (псевдонім сучасної української письменниці Ольги Пуніної).

2.3. Наративізація трагізму долі й кохання в романі Б. Редінг «Безумці»

Михайло Коцюбинський – один із найбільш своєрідних і загадкових письменників, які вивчаються нині. Для цього, напевно, треба було мати дуже нетривіальне, наповнене цікавими враженнями життя. Таким і було життя Михайла Коцюбинського. На долю митця, за його коротке життя, припало три кохання: в юності до Марії Міхневич, яке так і не завершилося шлюбом; потім до Віри Дейші, яка стала берегинею домашнього вогнища і більшу частину свого життя присвятила служінню творчій натурі митця; а також до Олександри Аплаксіної, яку покохав таємно та запізно. Через шість років життя з Вірою Дейшею письменник зрозумів, що вона йому набридла, тому шукав втіхи на стороні. Його музою стала на 16 років молодша Олександра Аплаксіна.

Саме роман «Безумці» (2012) є чудовою змогою дізнатися про стосунки Михайла Михайловича і Олександри Іванівни. Твір Барбари Редінг є сміливим епістолярним експериментом в її творчості. Роман «Безумці» потребує ґрунтовного вивчення, так як він своєрідний за своєю тематикою, жанром та структурою. Авторка робить незвичайну спробу написати уявну сповідь Олександри Аплаксіної, яка будується на основі любовних листів Коцюбинського до коханої дівчини. Роман написаний від першої особи, оповідачка ділиться своїми снами, страхами, почуттями. Читач починає розуміти цю особу – жінку, яка, знехтувавши власним самолюбством, вже й не очікуючи на те, що стане дружиною Коцюбинського, продовжує віддано кохати й чекати його з численних закордонних поїздок. Роман пронизаний болем розлуки, болем недосконалості людського ества.

Домінування суб'єктивної манери оповіді в сучасній літературі зумовлене інтересом до внутрішнього світу людей, а також «розумінням життя як сукупності різних світоглядів і засадничих орієнтацій» [74]. У романі головним персонажем постає Михайло Коцюбинський, до якого звертається у своїх діалогах Олександра Аплаксіна. Проте діалогічність наратора часто лише інсценізується, вона не переходить межу свідомості оповідача. Але насправді,

образ Михайла Коцюбинського в романі постає фіктивним, який не може втрутитися з індивідуальними репліками. Діалоги з героєм подаються крізь призму сприйняття Аплаксіної-оповідача, у формі її спогадів чи здогадів, супроводжуються коментарями та репліками: «Ти, звісно, засмучуєшся. І думаєш, що не кохаю. Я кохаю. Та переймаюсь твоїм почуттям чи не найбільше» [59, с. 49]. У романі Барбари Редінг переважає форма «діалогізованого наративного монологу» [44, с. 133], адже відчутна установка на фіктивного адресата (героїня постійно подумки звертається до коханого, згадує розмови з ним): «Пригадую, на одній із зустрічей ти спитав, чи хочу виїхати з Чернігова прямо завтра, так, як стоїмо... Запитала куди саме поїдемо» [59, с.7].

Оповідь героїні твору починається з кульмінаційного моменту – вибору героя поміж родиною та коханою жінкою. Проте оповідь переривається спогадами Олександри Аплаксіної про першу зустріч із героєм. Неодноразово змінюючи часові координати, твір має чимало ретроспективних відступів про спільну роботу у статистичному бюро і зародження кохання між героями. Оповідь збудована як фрагментарна, дискретна, для якої характерна монтажна композиція, причиною цьому стало порушення хронологічної послідовності подій. На думку Л. Скорини, визначальна риса такого типу композиції – це те, що «сув'язь окремих епізодів асоціативно-емоційна, а не логічно-сміслова» [63, с. 154].

У романі переплітаються голоси двох персонажів: оповідача і героїні. Але найбільш авторитетною є позиція «я-герой», який поєднує дві іпостасі: гомодієтетичного оповідача і всезнаючого недієтетичного, тобто оповідач, який не бере участі як дійова особа, у романі таким постає М. Коцюбинський, та не «недієтетичним», якщо він постає в ролі оповідача та дійової особи, такою у романі є О. Аплаксіна. Проте інколи вирізняється голос письменника, адже до оповіді вмонтовано уривки його листів.

В одному із листів увиразнюється портрет М. Коцюбинського як письменника, скромного, вимогливого до себе, самокритичного: «...поки обдумую сюжет, поки в уяві малюються люди, події й природа, я відчуваю себе щасливим: таке все яскраве, свіже, повне і сильне, що я тремчу од зворушення.

Але доволі сісти мені і взяти перо до рук, як з-під пера усе те виходить блідим, анемічним, безбарвним, мені не стає слів, аби віддати те, що я зараз так сильно пережив» [59, с. 19]. Історія перемежується також фрагментами творів письменника («Сон», «На камені», «Ялинка», «Тіні забутих предків»). Так, наприклад, цитати з етюдів «Сон», повісті «Тіні забутих предків» підкреслюють духовну єдність двох закоханих. Тому мандрівку М. Коцюбинського на Капрі письменниця змальовує, переказуючи і коментуючи листи письменника. Вибірковістю і фрагментарністю відрізняється оповідь Олександри Аплаксіної, адже з великого потоку вражень від подорожі вихоплено окремі події, які запам'яталися, вразили письменника найбільше (знайомство з родиною Пешкових, відвідини зруйнованої землетрусом Мессіни, спілкування з польським поетом Леопольдом Стаффом, релігійне свято на Капрі тощо). Завдяки цьому фіксується і внутрішній стан героїні: її переживання з приводу довгої розлуки з коханим, сумніви у його почуттях, фантазії про спільне життя, важкі передчуття з приводу хвороби митця.

Так у творі домінує суб'єктивна форма викладу, однак у деяких фрагментах відбувається непомітна зміна оповідної манери. Завдяки зображенню внутрішніх переживань персонажів, оповідь починає набувати об'єктивних рис. Форма викладу залишається першоособовою, але оповідач перебирає на себе роль всезнаючого від авторського оповідача, здатного не лише фіксувати зовнішні прояви емоцій героїв, але й відтворювати їхні думки і почуття. Тому можемо говорити про наявність своєрідної об'єктивованої форми оповіді.

У романі «Безумці» наратор із певної часової дистанції оцінює вчинки та почуття героїв: «Наразі міркую, чи не мав ти тоді відчуття, що наближаєш до себе мене» [59, с. 7]. Складається враження, що авторці відомо більше, ніж героїні, оскільки неодноразово використовується прийом антиципації. Так, письменниця повідомляє те, що відбудеться з героїнею або героєм через деякий час: «Із нетерпінням чекаю грудня п'ятого року, коли зізнаєшся, що не витримуєш, і писатимеш до мене (кохатимеш мене)» або «переконатися ж у твоїй винятковості я зможу вже незабаром» [59, с.30].

Специфіка обраної форми викладу полягає у тому, що судження оповідача непомітно перетікають у внутрішні монологи героїні. Молода письменниця розмірковує про почуття Коцюбинського до Олександри, про його внутрішній конфлікт між обов'язком і почуттями, переймається його здоров'ям, матеріальними проблемами тощо. В. Шмід називає такого наратора імпліцитним, оскільки зовнішній світ оповідача мало цікавить, він сприймає його лише крізь призму власної свідомості і підсвідомості. Поєднуючи різні часові пласти (минулий, теперішній, майбутній), письменниця обирає найбільш художні значущі фрагменти з історії взаємин М. Коцюбинського та О. Аплаксіної, показуючи цим розвиток почуттів героїв у часі і просторі.

У центрі роману – Михайло Коцюбинський, талановитий письменник і закоханий чоловік. У романі своєрідно висвітлюються події особистого життя і творчої біографії митця. Увага зосереджується на тих подіях, які були визначальними для формування характеру або вплинули на подальше життя письменника (стосунки з матір'ю, сестрами, дружиною, дружба з Гнатюком тощо). На думку Ю. Лотмана, автор художньої біографії («літопису життя») має насамперед заповнити документальні лакуни, домислюючи або переосмислюючи певні факти з життя героя [42, с.66-69]. Неодноразово згадується дитинство героя (відсутність порозуміння між батьком і матір'ю, непростий характер матері, матеріальні проблеми родини), оскільки героїня вважає їх першопричиною подальших життєвих негараздів і психологічної дисгармонії письменника.

На деяких моментах біографії наголошено тому, що вони пов'язані з творчістю (перебування у маєтку Чикаленка у Кононівці, подорож Карпатами). Оповідач розкриває особливості творчої лабораторії письменника: «Кожна написана річ – вистраждана, тому частіше засмучуєшся, а не радієш. Дивуєшся – нащо тоді писати» [59, с. 72], коментує творчі задуми письменника, визначає й роль Олександри Аплаксіної у творчому процесі як «критика-друга» [9, с. 72].

У творі оповідач має виражену мовну манеру зі своєрідним синтаксисом. Збагнути текст твору читачеві допомагає велика кількість вставних конструкцій, позначених у творі графічно (подані у дужках чи виділені курсивом). За формою

це можуть бути вставні оповіді, розлогі та стислі коментарі, уточнення. Завдяки одному із коментарів героїні розкривається певна риса вдачі героя: «Ні, я не думаю, що це можна пояснити флегматичністю. (Ти – вразливий і запально реагуєш на все те, що відбувається з людиною)» [9, с. 18]. Уточнення часто розкривають емоційні реакції, переживання, передчуття героїв: «Нерви такі напружені, що не можеш спати. (А чи переймаєшся ти моєю відсутністю і досі у твоєму житті?)» [59, с. 18].

Оповідна стратегія Барбари Редінг передбачає мінімум зовнішніх подій, сюжет рухають насамперед внутрішні переживання і почуття героїні. Там, де йдеться про зовнішні події, думки оповідача максимально сконденсовані, а виклад стислий, написаний «телеграфним» стилем: «Страшенно зайнятий (кабінет статбюро і кабінет удома). Часто слабуєш» [59, ст. 28]. Завдяки почуттям героїні, переживанням та думкам, навіяним стосунками з коханим чоловіком, оповідь стає більш деталізованою та розлогою.

Олександрю Аплаксину в романі зображено як людину-інтроверта, яка вміє приховати свої болі і страждання від стороннього ока. Ц. Тодоров наголошував, що «персонаж-оповідач виявляється зображеним по-іншому, ніж решта: якщо про інших персонажів ми дізнаємось з їх безпосереднього мовлення, а також з опису їх оповідачем, то сам він поданий виключно через власне мовлення. Оповідач не говорить, подібно до інших учасників розповіді, а розповідає» [72, с. 4]. Про героїню найбільше ми дізнаємося з її власних характеристик. Вона надзвичайно скромна, навіть самокритична: «Напівжартома неодноразово говорила, що здивована твоїм оцим вибором: як можна було покохати таку малопривабливу істоту, як я?». Її схильність до самоаналізу і рефлексій виявляється в тональності оповідача, який позбавлений зайвих емоцій: «...думка про те, що на правду ти закоханий у вигадану власною уявою жінку, не покидає мене. На самоті міркую: почуття до мене тобі лише ввижаються» [59, с.22]. Авторка підкреслює, що драма Олександри Аплаксині полягає не стільки у зовнішніх перешкодах до щастя, як у власному усвідомленні глибини і фатальності цього почуття.

Наратор виявляється яскравою особистістю з самобутніми індивідуальними рисами: це інтелектуальна, прониклива, здатна тонко відчувати світ людина: «Ці кілька годин, що у мене є нині, намагаюся (щоразу) подовжити у нескінченність. Але я знаю, що нескінченність – це смерть» [59, с.21]. В описі стосунків героїв авторка інколи уникає однозначності. Певна «недомовленість» інтригує читача, змушує його активізувати увагу, провокує на «домислення» ситуації: «Ти схвалиш мій вибір і непомітно для себе затримаєш руку на обкладинці довше, ніж слід. Щось при цьому подумаєш. Щось при цьому подумаю» [59, с. 20]. В. Ізер твердить, що у процесі читання утворюються своєрідні лакуни, які читач прагне заповнити по-своєму: «Саме такі невідворотні пропуски стимулюють динамізм оповідання. Тому коли процес читання переривається і нас покинуто у невизначеності, то з'являється можливість задіяти наші власні здібності для встановлення зв'язків, що дозволяють заповнити лакуни, які залишив сам текст» [18, с. 353].

Манера оповіді, яку обрала письменниця, виразно засвідчує, що йдеться про втрачений погляд. Про зовсім інший погляд на речі, з якими сучасна людина ґрунтовно не ознайомилась. У романі ми побачили, що такий варіант кохання майже не існує, лише зрідка проявляється. Мова йдеться про кохання, яке з перших сторінок було приречене на поразку, про насправді безумні почуття двох закоханих, які ніколи не будуть разом.

Отже, книга Барбари Редінг «Безумці» є красивою і чуттєвою книгою про відносини двох закоханих. Читач має можливість зрозуміти думки й переживання закоханої Олександри Аплаксіної, а й простежити біографічну нитку художника глибше, ніж через біографічні джерела, адже роман написаний крізь призму швидше емоційну, але й фактичну одночасно. Автор робить незвичайну спробу написати уявну сповідь Олександри Аплаксіної, яка будується на основі любовних листів Коцюбинського до неї. Роман зачіпає набагато глибші пласти людських відносин, він показує кохання, дружбу, прив'язаність, потребу в об'єкті ніжного почуття, показує кохання літературне, пронизане образами, жаданнями, емоціями, розчаруваннями і всепрощенням. Твір дещо вражає своєю відвертою манерою написання, Олександра Аплаксіна

(словами авторки Барбари Редінг) ніби ділиться з нами своїми снами, страхами, почуваннями. Читач починає розуміти цю особу – жінку, яка знехтувавши власним самолюбством, вже й не очікуючи на те, що стане дружиною Коцюбинського, продовжує віддано кохати і чекати його з численних закордонних поїздок.

РОЗДІЛ 3

ОБРАЗ ПИСЬМЕННИКА В РОМАНІ М. СЛАБОШПИЦЬКОГО «ЩО ЗАПИСАНО В КНИГУ ЖИТТЯ : МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ ТА ІНШІ»

3.1. Михайло Коцюбинський у колі сучасників: випробування історією

В історії української літератури М. Коцюбинський займає визначну роль. Тому не дарма творчість митця зазнала чимало дискусій його сучасників та спонукала до розбудови інтерпретаційних моделей.

Звільнившись від тиску ідеологічної заангажованості, науковці вперше починають говорити про особливу стильову манеру письма літератора, наближаючи його творчість до зразків європейської модерної літератури ХХ ст.

Взявши до уваги творчість Михайла Коцюбинського, можемо вважати, що прикметною ознакою, з якою пов'язані проблеми у рецепції спадщини письменника, є формування канону української літератури. Як правило, сучасні дослідники почали аналізувати пізні твори митця, адже ці твори мають найвищу мистецьку якість.

Нині науковці розглядають творчість Михайла Коцюбинського як еволюцію письменника від реалістичної манери письма до яскравого імпресіоністичного стилю, однак до утворення власної манери письма митцю потрібно було пройти довгий і тернистий шлях.

Тоді як європейська література на межі ХІХ-ХХ ст. ставила певні вимоги та критикувала обмеження, Коцюбинський прагне дбати про інтелігентного читача й розвинути у літературі також філософські, соціальні, психологічні, історичні теми. Соломія Павличко у своїх працях стверджувала, що потрібно спочатку використовувати скарби, які закладені в народному житті, а уже потім будувати нову літературу [51, с. 521].

Під час обговорення специфіки імпресіонізму, дослідники наголошують на об'єтивному та суб'єктивному в ній. Адже враження, які висловлює автор у творі зумовлене не лише об'єктом, а й особливістю сприйняття художника. Тому можемо сказати, що у творчості М. Коцюбинського суб'єктивне переважає над об'єктивним. Віра Агеєва стверджує, що у митця це викликано сильними

романтичними традиціями [1, ст.67], адже суб'єктивна манера імпресіонізму вплинула на зближення неоромантизму з символізмом, що зумовило появу певних символістських тенденцій у творчості Михайла Коцюбинського.

У сучасному літературознавстві з'являється теорія рецептивної естетики визначена Гансом-Робертом Яуссом, для якої важливим є аналіз тріади «автор-твір-читач» [83]. З цим оригінальним методом аналізу пов'язана книга Михайла Слабошпицького «Що записано в книгу життя». Науковець прагне зрозуміти концепт Коцюбинського-митця в українській літературі, поєднуючи літературно-критичний аналіз та художню форму оповіді. Він намагається відійти від детальних подробиць життя письменника і планує переглянути позиції сприйняття Михайла Коцюбинського, які склались в українській літературі впродовж років соцреалістичної критики, змінити «генетичний код минулого».

Михайло Слабошпицький називає Михайла Коцюбинського «дисидентом мимоволі» [65, с.16]. Як зазначали радянські критики, Михайло Коцюбинський ніколи не був віддалений від політичних ідей, а тим паче у юності. Проте письменник «не був близьким до тих, хто зробив революцію своєю професією» [65, с. 15]. Михайло Коцюбинський формувався як художник не під впливом модернізму, а в боротьбі з ним. Безмежно складна творчість митця, його оригінальний стиль не потрібні були ідеалізованій комуністичній літературі. Саме тому радянська критика намагалась зробити з Михайла Коцюбинського «безнадійного соціал-демократа». Проте Михайло Слабошпицький критично ставиться і до протилежних позицій: зважаючи на історичні особливості розвитку української літератури та її вічний дисидентський характер, будь-який письменник, який обстоював позиції українського слова, уже ставав інакодумцем, не важливо, чи був він прихильником будь-якої більш чи менш радикальної платформи. Дослідник намагається поєднати ці дві думки разом.

У сучасному літературознавстві переважає подібна тенденція. Сучасні науковці не намагаються заперечити суспільно-політичних поглядів Михайла Коцюбинського, що сприяє створенню складного та оригінального письменницького світогляду, відображення якого бачимо на сторінках творів.

Змінюється світобачення митця, його творчі, життєві погляди та тематика творів завдяки відображенню еволюційного характеру.

Головне завдання, яке ставить собі за мету Михайло Слабошпицький, вилучити всі «білі плями» із біографії Михайла Коцюбинського. Якщо раніше першочерговим було висвітлити правдиві факти його життя із зазначенням першоджерел та супровідним дослідницьким поясненням, то для Михайла Слабошпицького (уже нової белетризованої біографії) завданням було висвітлити ці факти авторським суб'єктивним світосприйманням, ліризмом, настроєвістю, душевним тембром, крізь призму чого можна репрезентувати усе ж психологічно переконливий та історично вірогідний образ митця та його часу. Дослідник вважає за потрібне говорити про існування в житті письменника і «національних моментів», участь у «Громаді», «Братстві тарасівців», чернігівській «Просвіті». Адже ці згадки з життя письменника якщо і залишаються упізнаними, то все ж покриті «густим шаром ідеологічного гриму» [65, с. 19].

Подекуди твердо та жорстоко про конфлікт горизонтів очікування Михайла Коцюбинського з його читачем говорить Михайло Слабошпицький. Адже, справді, українська література, яка перебувала в умовах колоніальної системи, не могла дати автору належного читача. Причини знаходимо і в історіях заборон української мови, і у неприязному ставленні до українських письменників з боку сусідньої держави. Тому Коцюбинський як автор європейського рівня, на жаль, не мав «того читача, якого він мав би, якби був, скажімо, англійським, французьким чи німецьким митцем» [65, с. 76]. Цей конфлікт, несумісність письменника та його читача, Михайло Слабошпицький трактує як трагедію Коцюбинського-естета.

Особливість сучасної критичної думки полягає в комплексному осягненні літературного явища. Тому і твір, і автор, розглядаються у всіх різноманітних суспільних, політичних, соціальних, історичних факторах. Такий метод дає найзагальніше розуміння автора та твору і відповідно того образу читача, якого письменник хотів торкнутись. Візьмемо до уваги творчу манеру Михайла Коцюбинського, яка не була осягнута ні сучасними літературними

дослідниками, ні радянською критикою. Причиною цьому стало відсутність розуміння нововведень Михайла Коцюбинського, який випередив українську літературу, що утримувалась на межі народництва, іншою – стало небажання шукати новизну, яка не могла бути втиснута у вузькі рамки соціалістичного реалізму.

Майбутні твори Михайла Коцюбинського зростали на ґрунті народницької традиції. Однак митець цікавиться здобутками європейської літератури, завдяки цьому класику вдається вийти із часових обмежень. Самотність як найбільшу трагедію Михайла Коцюбинського Михайло Слабошпицький описує за зразком самотності Лесі Українки та Івана Франка в українській літературі. Так, причина полягає у тому, що письменник «передчасно у ній з'явився, бо тоді панували зовсім інша школа й стильова тенденція» [65, с. 217].

На жаль, лише теперішній читач зможе сприйняти те, що робить Михайла Коцюбинського особливим у каноні української літератури – його глибокий естетизм. Проблема полягає в тому, що більшість письменників-сучасників «майже цілковито були поглинуті соціальними питаннями й освітлювали їх здебільшого на основі своїх соціальних та почасти моральних вподобань» [65, с. 266]. Він був прихильником чистого естетизму, але соціальні і моральні настанови часто у нього були ідентичними з його естетичними уподобаннями. У його творах засуджувалась аморальність та несправедливість як протиставлення людині, її життю.

У романі «Що записано в книгу життя та інші» душевний і духовний портрет Михайла Коцюбинського поданий з художньо-умовних сповідей та рефлексій, а також сповідей, роздумів і характеристик, укладених у уста його сучасників та пізніших біографів. Крім Коцюбинського, якого змальовано очима відомих сучасників, його літературного та культурного оточення, перед нами постають українські письменники та громадські діячі у взаємному віддзеркаленні, у конфліктних або приязних стосунках.

У пошуках жанрової форми з-під пера Михайла Слабошпицького вийшов поліфонічний біографічний роман (термінологія Бахтіна). Роман поділений на мовні партії із «дев'яти голосів» Михайла Коцюбинського, Михайла

Могілянського, Сергія Єфремова, Володимира Самійленка, Володимира Винниченка, Євгена Чикаленка, Володимира Леонтовича, безіменного Біографа та «Жінки, що забажала лишитися невідомою» (зазначено лише, що це авторка дисертації про повість «Фата моргана» у 1930-х рр.). Попри багатоголосся елітних персонажів, яким автор начебто поступається своїм словом, у творі домінує авторське бачення зображуваного. Творчі голоси побудовані на автентичних текстах, маємо на увазі епістолярні, мемуарні, літературознавчі, які прикріплені до єдиного індивідуального стилю Слабошпицького і пронизано його цілісним розумінням, чуттям і переживанням. Виняток становить «Жінка, що забажала лишитися невідомою», інших жіночих голосів у романі немає та й то цю жінку можна вважати спостерігачкою за життям Коцюбинських, а не учасницею їх долі). Тож у романі видно що, представлений чоловічий погляд на загадкового та мовчазливого Коцюбинського.

Біографічний роман складається з громадських та індивідуально-психологічних портретів не лише Коцюбинського, а й Винниченка, Самійленка й Чикаленка, меншою мірою – Могілянського, Єфремова та Леонтовича. Різнобічно й об'єктивно подано Горького з показом його світлих і темних сторін і різного ставлення до Коцюбинського та Винниченка. Автор зображає своїх знаменитих героїв із суспільного та приватного боків, як живих імпульсивних людей, докладніше зупиняється на їхніх інтимних стосунках із жінками, їхніх слабостях, однак при цьому аж ніяк не боготворить когось із письменників. Усі умовно-романні спогади й характеристики пронизує тактовний, делікатний і виважений авторський підхід, із виявом розуміння до людських долі і позицій. Романіст не вдається до голосливих звинувачень, категоричних засудів, а якщо й дозволяє собі висвітлити когось різкіше й гостріше (відповідно до його складного характеру та не раз викличної, егоцентричної поведінки, як ось Винниченка чи Михайла Грушевського), то робить це з гіркотою і жалем.

Зав'язку «голосового» роману Михайла Слабошпицького виконує класична любовна конфігурація, в якій беруть участь зазвичай три персони — Михайло Коцюбинський, його дружина Віра Устимівна і молода Олександра Аплаксіна. Голоси літературних та політичних діячів розглядаючи цей любовний

трикутник, стверджують, що головною дійовою особою є сам письменник, з яким нічого іншого і не могло статися. Монорозповідачі формулюють перед собою основне питання, яке звучить у цілком життєво-філософському ракурсі: чому цей трикутник склався, уможливився в почуттєвих фабулах Михайла Коцюбинського? [7].

Однією із інтерпретаційних версій звучить у «голосовому» розділі Михайла Могілянського. Про кохання Михайла Коцюбинського до Олександри Аплаксіної говорить досить вмотивовано, вказуючи на те, що пристрасне поривання від буденного до свіжого почуття, це як омолодження крові. У «голосі» Могілянського доволі прозоро бринить пояснення нового кохання аргументом.

Можна стверджувати, що іншою причиною інтимного відчуження від дружини до більш молодшої Аплаксіної формувалося у психологічних файлах Михайла Коцюбинського. Його гіпервибаглива натура не приймала реалії життя, адже його дратувала розміреність і «розписаність» існування. Він потребував насиченості життя з різноманітними емоціями, почуттями, контрастними станами, одним словом – вимагала максимальної наповненості очевидним (зовнішнім) і прихованим (внутрішнім) життям. Однак перенасиченості до краю в житті митця, здається, взагалі не існувало. Інтимні взаємини із Шурочкою Аплаксіною для Михайла Коцюбинського стало віднайденням того способу існування, яке дозволяє йому виходити на відчуття життєвого простору та продуктивної інтенсивності буття.

У романі «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» виокремлюються дві стабільні властивості Коцюбинського – постійні скарги на службу в статистичному бюро та безгрошів'я. У голосовому розділі «Біограф», відзначаємо, що Михайло Коцюбинський в листах до Михайла Могілянського, Євгена Чикаленка, Михайла Грушевського й Володимира Гнатюка нарікає, що йому так погано пишеться, що служба забирає всі сили й що він не дуже вдоволений художнім рівнем того чи того твору» [65, с. 94]. Про незадоволеність роботи згадується і в розділі «Михайло Могілянський». При цьому в романі Михайла Слабошпицького є зауваження, що не все сказане Коцюбинським

потрібно брати до уваги та сприймати це буквально. Цілком аргументовано в романі подається інша інтерпретація специфіки роботи Михайла Коцюбинського у статистичному бюро Чернігівського губернського земства і обґрунтовується, що вона була, м'яко кажучи, не вельми обтяжливою.

Думається, що в трактуванні служби в статистичному бюро для Коцюбинського мала наскільки вільний, розкутий і майже не обов'язковий характер, наскільки це важко нині уявити. Якщо провести думку між історичною паралеллю ХХІ століття, порядки національної держслужби видаються нормативно жорстокими й тоталітарно регламентованими порівняно з тими, якими вони були у Чернігові за часів Михайла Коцюбинського. Простежуючи ставлення Михайла Коцюбинського до роботи у відділі філоксери, можемо сказати, що психологічна натура митця увиразнюється яскравою суперечністю, з одного боку, він не представляв свого життя поза межами соціуму, а з другого – він хотів звільнитися від обов'язків, коли сама думка про їх виконання гнітила.

«Голоси» біографічно-психологічного роману «Що записано в книгу життя та інші» розмірковують не лише над життєвою партитурою Михайла Коцюбинського. Кожен із оповідачів, крім голосу Біографа, розповідає про свої життєві перипетії і не тільки. Розповідаючи про себе, «голоси» додають барв до образів інших сучасників, до ескізного, але від того не менш виразного зображення своєї доби. На фоні «голосів» окреслено проблему, яка суто безнадійно українська, – це проблема гостроти, непримиренності стосунків між представниками національної бюрократії. У монологічному розділі Володимира Леонтовича звучить думка про те, що категорія особистого української ментальності виявилася сильнішою, ніж категорія загального, соціумного, за що і потерпала справа, на яку не вистачало життєвого й історичного часу.

«Голоси» роману відтворюють, здається, нескінченну конфігурацію міжособистісних протистоянь та ускладнень, у якій Борис Грінченко демонстративно конфліктував із Грушевським, Євген Чикаленко мав не менш глибокі зіткнення з Грінченком, Петлюра системно критикував Володимира Винниченка, Винниченко вів ледь не війну із Сергієм Єфремовим, Чикаленко й Винниченко з постійною періодичністю різко полемізували один з одним,

Володимир Леонтович критично оцінював персоналію і творчість Винниченка, а Винниченко не надто прихильно ставився до Коцюбинського. Підсумувати це все можна однією фразою – «внутрішня війна».

Як зазначає Я. Голобородько: «Своїм романом Михайло Слабошпицький виокремив і розпочав інтерпретаційне студювання такого делікатного й стратегічно гостро актуального аспекту, як деструктивні складники і проблемні зони української ментальності. У «голосах» роману відчуваємо життя цих складників, що мають безсумнівну прагматичну мету – мінімізацію їхніх впливів у процесі історичного самоутвердження нації, розуміння того, що не говорити про них означає гранично уповільнювати, а то й унеможлиблювати ефективний розвиток українського суспільства, що коли деконструктивне явище назване, вичленоване, то воно втрачає свою максимальну поширеність і дієздатність» [7].

Автор у своєму романі виклав чималий життєвий досвід. Із особистого життя та багаторічних вдумливих роздумів над реальністю буття письменників він вивів влучні психологічні спостереження, які привертають значну увагу. Роман Михайла Слабошпицького насамперед представляє белетризовану поліфонічну біографію на культурно-історичному, письменницькому та інтимному тлі, але водночас у ньому простежується формування світогляду Михайла Коцюбинського.

Читаючи цей роман, можемо відчути насолоду від смаковитої мови. Адже М. Слабошпицький вроджений філолог, наділений органічним чуттям рідної мови, природно й доречно вживає рідкісні слова й модифікує наявні, творячи вдалі морфологічні неологізми (мовлялечки, зрозпачений, вишелестують, безмежитьсь, невсилки, поінколи, наприпочатку, неоднораз, обгаразджується, знайомиць, зоддаєки, нарікайли, стогначі та ін.).

Новий роман «Що записано в книгу життя та інші» не тільки про життєві події Михайла Коцюбинського та його сучасників, а подекуди інтимно-жіночого оточення та екзистенційну ситуацію, у якій повсякчас опиняються українські письменники. Про те, як тяжко бути українським письменником в умовах домінування чужої імперії та культури.

3.2. Жанрово-стильові особливості роману-біографії

М. Слабошпицького про М. Коцюбинського та його сучасників

Творчість М. Слабошпицького займає вагому нішу в сучасному літературному просторі, адже його вважають одним із найкращих біографістів. Його твори спонукають до пошуків нетрадиційного алгоритму літературознавчого аналізу з залученням новітніх методологій (інтертекстуальності, інтермедіальності, наратології, особливостей хронотопу тощо), позаяк біографічний роман-есе, роман-колаж, власне роман-біографія, біографія, оркестрована на дев'ять голосів, роман-ревю як особливі жанрові різновиди сучасної епіки вимагають нестандартних підходів до їхнього прочитання й інтерпретації. Завдяки жанровій полігамності у творчості М. Слабошпицького з'являється глибокий психологізм, філософське та інтелектуальне наповнення.

Стильові особливості біографічної прози Михайла Слабошпицького досить різнопланові, неординарні, зорієнтовані на жанровий підвид творів. Завдяки сучасним тенденціям був написаний художній біографічний роман «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші», специфіку якого Я. Голобородько [8] розкриває з наратологічного аспекту текстотворення, розглядаючи з позиції автора цього твору: «У новочасному романі ігноруються майже всі освячені дотеперішньою літературною практикою канони, відгетьковуються випробувані технології, постійно оновлюється оркестрація повісткування» [8, с. 7].

Жанровою своєрідністю роману-біографії постає поділення голосів-оповідачів на блоки, як окремих сегментних одиниць, наближених до спогадів (Михайло Коцюбинський, Володимир Самійленко), до узагальнення (Сергій Єфремов), характеристики-аналізу-критики (Євген Чикаленко, Михайло Могилянський, Володимир Винниченко), розповіді та оповіді (Жінка, що забажала лишитися невідомою, Біограф), підпорядкованих наративним стратегіям біографії.

З приводу внутрішньонаративної взаємодії в межах жанру роману-біографії зауважує Я. Голобородько [8] про те, що роман М. Слабошпицького

являє собою наративну форму, яку він номінував би на статус роману-полімонологу, оскільки текст сумлінно згруповано за принципом партитури монорозповідей. Саме на число монорозповідачів можемо вирізнити жанр книги – «монографія, оркестрована на дев'ять голосів» [8]. Такий модифікований жанр характерний для модерної та постмодерної літератури. Як наслідок така взаємодія пов'язана з експериментуванням із зовнішнім та внутрішнім змістом твору за рахунок інтермедіально-інтертекстуальних зв'язків, які поєднано з елементами наротології та хронотопу. Зміст жанрової оркестровки роману «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» вимагає цілком логічної реалізації монологів-голосів, які автор роману свідомо відокремлює один від одного для створення цілісної монорозповіді з системою внутрішніх голосів. Таке оркестрове багатоголосся допомагає нам розкрити образ Михайла Коцюбинського в різнопланових аспектах.

На основі біографії Михайла Коцюбинського вибудовується сюжетна канва, що поглиблюється за рахунок елементів художньої біографії. Однак не тотожна таким жанрам як мемуаристика, архівна лектура, а побудована на спогадах та епістолярію. Звідси впливає теза Ц. Тодорова: «Новий жанр завжди є трансформацією одного чи кількох старих жанрів: через інверсію, через переміщення, через комбінування» [72, с. 25]. Він говорить, що в основу роману закладено комплекс достовірних фактів, матеріалів, документів накладені на біографічну матрицю біографічного роману яка трансформується у специфічну видо-жанрову конструкцію художнього твору.

У романі Михайла Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» завдяки жанровій неоднорідності та неоднозначності породжуються нестандартні наративні стратегії твору, що відзначається синкретичною наративною технікою текстоконструкцій. З точки зору наративного дискурсу художньої біографії про Михайла Коцюбинського можна виокремити деякі способи наративного світу у романі: самонарацію героя, гетеродієгетичну розповідь автора-наратора й гомодієгетичний наратив окремих «голосів» – специфікою якого постає не тільки образ самого героя, але і його світосприйняття. Отже, завдяки контексту автоінтертекстуального прийому,

Михайлу Слабошпицькому вдається створити метанаративне текстуальне полотно.

У романі-біографії про Михайла Коцюбинського переважають фабульні деформації, викликані маніпуляціями з художнім часом, через довільне переміщення ключових подій життя героя в часі. Наративний дискурс роману «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» можемо віднести до психологічної розповіді. У творі події не виступають організовуючим центром наративу, вони лише допомагають розкрити психологічні причинно-наслідкові зрушення в душі письменника.

Гетеродієгетична інтродієгетична нарація третьої особи матеріалізується через наратора-Біографа, а гомодієгетична оповідь – через «голоси» інших героїв роману. Завдяки гетеродієгетичній нарації Біографа роману на дієгетичному рівні функціонують й оповіді діячів розгортання життєвої дороги Михайла Коцюбинського – Сергія Єфремова, Євгена Чикаленка, Володимира Самійленка та ін. У такий спосіб М. Слабошпицький витворює різновекторний наративний текстовий дискурс. Пояснити такий спосіб можна на підставі того що, реальність відкриває широкі можливості для аналізу, дає багатий матеріал для з'ясування того, як виявляється наратив, формуючи собою таку реальність у різних сферах суспільного життя.

Образ Михайла Коцюбинського досягається шляхом внутрішньої фокалізації, тобто, оповідач говорить лише те, що знає персонаж, а події передаються з точки зору одного або кількох персонажів, через саморозповідь. Такий спосіб являє собою психонарацію в першоособовому наративі. Наприклад: «Я вже не мав сил жити. Мені треба було кудись заховатися від життя» [65, с. 31]. Це можна пояснити, тим що монологічний наратив наділений авторитарністю, оскільки умовиводи, погляди, судження про життя героя важливіші, ніж сама оповідь Михайла Могиланського чи Сергія Єфремова.

Щоб урівноважити оцінки за образ творчого портрета Михайла Коцюбинського, автору-наратору доводиться втручатися до зображення дійсності у творі, приховано коментувати ситуації та події, а також причини тих чи інших оцінних думок персонажів. Так, у деяких епізодах роману

актуалізується гіпотеза подвійного голосу (за М.Ткачуком) згідно з якою «вільний непрямий дискурс виникає із змішування двох голосів чи мовних ситуацій – наратора і персонажа» [71, с. 30], що закономірно демонструє псевдомемуарний характер роману-біографії Михайла Слабошпицького.

Михайло Коцюбинський у романі Михайла Слабошпицького постає досить закритою, неговірною, утаємниченою та безконфліктною людиною. Навіть якщо проаналізувати можливі джерела, в них відображається суха біографія письменника, збережені на щастя листи від дружини та позашлюбні листи пасії, спогади про письменника його сучасниками досить скупі, побудовані більш на здогадах, ніж на фактах. Тому крізь ці різноманітні матеріали намагаємося проникнути у вразливу душу чепуруна, яку заховано за елегантним костюмом, незмірною ввічливістю та етикетними манерами.

Хронотопна картина постає ключовим стильовим компонентом у романі. Формується вона через простір рідного дому, що є не лише тлом дії, а й виступає чинником, що активно творить героєву свідомість, відповідає за почуття й емоції, формує характер персонажа. Затишок батьківського дому Михайло Коцюбинський знаходить і в сімейному житті. Його дружина Віра Дейша завжди відгороджувала чоловіка від фізичної роботи, вирішувала всі справи самостійно. Отже, простір батьківського дому знаходить логічне продовження у просторі власної сім'ї як втілення комфорту та затишності.

Ключовий хронотоп роману формується через Кононівку, в якій письменник перебуває у душевній та фізичній гармонії, знаходить сили для творчості, завдяки поєднанню з природою цього прекрасного місця. Прикметно, що Кононівка у романі виступає сильним екзистентом, що впливає на психоемоційне відновлення від сімейної драми. Через це Михайло Слабошпицький фіксує думки головного героя :«У полях забуваєш, що десь є Государственная дума, Цензурний комітет, статистичне бюро, інтриги, інсинуації, плітки – усе це даленіє на самісінький краєчок пам'яті і стає геть нереальне, мов картина з давнього сну» [65, с. 36]. Такий спосіб пояснюється тим, що автор виразив не тільки психосвіт героя, але й надає характеристику

тому соціально-історичному часу, в якому перебуває сам Михайло Коцюбинський.

На рівні з Кононівкою у романі «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» на геополітичному та геокультурному просторі постає острів Капрі. Перебування в цьому місці різко контрастує з перебуванням письменника у Чернігові. Він відходить від тих реалій життя, замінюючи їх на екзотичність, незвичність публіки, дає можливість побути наодинці зі своїми думками: «На Капрі я мовби відчинив двері в зовсім інший день, про який лишень підозрював, але не міг уявити його після сірих і понурих чернігівських днів, що стояли в пам'яті, мовби жорстокі докори мені невідь за що! [65, с. 228]. Так, це чужий простір для нього, але Михайлу Коцюбинському острів Капрі приносить велику насолоду та задоволення. Італійський острів у душі митця залишає відбиток затишку, безпеки та гармонії. Створення Чужого в романі Михайла Слабошпицького є одним із засобів психологізації головного персонажа.

Стильові аспекти у роман «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» вносить інтертекстуальність, яка представлена широким спектром міжтекстових взаємозв'язків – паратекстуальністю, метатекстуальністю, архітекстуальністю. Інтертекстуальні конструкції роману-біографії по-особливому організують твір. На основі витворення специфічної картини світу та соціально-культурного контексту вдається відобразити яскраво художній образ Михайла Коцюбинського. Назва роману – це своєрідна назва-анонс, яка сприяє випереджальній інтерпретації непростой долі головного героя та відтворює важку емоційну атмосферу. Найяскравіший доказ присутності інтертексту у романі, позаяк лаконічний, адже прозорий заголовок налаштовує реципієнта на прямолінійний зв'язок твору з новелою М. Коцюбинського «Що записано в книгу життя».

На інтертекстуальність роману також впливає добірка епіграм, які нанизуює автор. Завдяки епіграмам автор акцентує на ключових позиціях моделювання образу Михайла Коцюбинського. Вміщені у романі епіграми потребують розшифровки. Наприклад, епіграф «Те, що про людей говорять,

правдиво це чи ні, посідає таке ж саме місце в їхній долі, як і їх вчинки» (Віктор Гюго) [65, с. 5] усунуць ґрунтується на засадах спогадів, внутрішніх і зовнішніх інтенцій і рефлексій. Л. Оляндер, аналізуючи роман М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» зауважувала, що «вони складають певний триптих філософського самопрочитання автором власного твору, висловлення ним своїх поглядів через інтертекст, і водночас слугують дороговказом у лабіринтах романного смислу та запрошенням реципієнта до діалогу» [50, с. 144]. Отже, назви, епіграфи, епістолярні та мемуарні вкраплення у романі М. Слабошпицького, присвяченого постаті М. Коцюбинського, логічно впорядковують структурно-композиційну організацію твору в інтертекстуальному ключі, який висвітлює стильовий аспект обраного для аналізу твору.

ВИСНОВКИ

Досліджуючи образ відомого класика української літератури Михайла Коцюбинського в художньо-документальних джерелах, можемо стверджувати, що систематизовані матеріали учених-літературознавців, дають нам можливість проаналізувати динаміку образу Сонцепоклонника у вітчизняній літературі, визначити особливості трансформації історичної правди в художню, з'ясувати основні тенденції українського письменства в художній інтерпретації життєтворчості М. Коцюбинського.

Про Михайла Коцюбинського говорили багато і довго. Адже проживаючи у важкі радянські часи, характер митця не зламали радянські критики. Перед його талантом схилилися не тільки українські читачі, але й прихильники Австрії, Німеччини, Англії, Чехії, Польщі, Швеції, Словаччини та інших країнах світу. Творчість Михайла Коцюбинського відгукується до душ великих та щирих. Доведено, чим більше ми вчитуємося у твори Михайла Коцюбинського, тим повніше відчуваємо приховану в них енергію краси й сили.

З'ясовано, що Михайло Коцюбинський працював у руслі двох типів літературно-художньої творчості – реалістичної та модерної. У першій художній системі, в річищі якої писав митець у перший період творчості (назва умовна), спонукала його глибоко аналізувати життя, досягти соціально-психологічні причини людських пристрастей, виробляти свою специфічну модель організації матеріалу реального життя, через яку просвічується чіпкий до дійсних процесів сучасності зміст. Друга художня система формувалася в митця на основі синтезу художніх підсистем: неоромантизму, імпресіонізму, неонатуралізму, експресіонізму, символізму, у його творчості помітними є й риси екзистенціалізму. Новітнє художнє мислення письменника позначилося філософічністю, міфологізмом, архетипністю, поглибленим психологізмом. Але домінантною системою все таки для класика постає імпресіонізм.

Феноменом ХХІ століття стає написання двох романів різних за жанром про українського класика Барбари Редінг «Безумці» та Михайла

Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші».

Доведено, що роман Барбари Редінг, молодої української письменниці засвідчив творчу еволюцію талановитої авторки. Роман «Безумці» присвячено Михайлу Коцюбинському та його коханій Олександрі Аплаксиній. Авторка розкриває почуття двох закоханих, які ніколи не будуть разом, адже у Михайла Коцюбинського є дружина і діти. Оповідач у романі персоніфікований, авторка віддає право голосу героїні Олександрі Аплаксиній, яка розкриває таїну великого кохання читачеві. Письменниця вдало в свій роман включає уривки з творів Коцюбинського, які ніби показують «нездійсненні пориви». Отже, перед нами постає звичайний службовий роман, який можна назвати більш «мрійницьким», а ніж «плотським».

Вставні конструкції у творі, які виділені курсивом чи наведені в дужках, допомагають читачам краще збагнути почуття двох закоханих. У романі моделюється такий тип наратора, який впливає на процес сприйняття твору та інтерпретації прочитаного. Авторську стратегію викладу реалізує гомодієтичний наратор (Михайло Коцюбинський), який часто обмежений у розмові, тому виклад підтримується всезнаючим дієгетичним наратором (Олександра Аплаксина). Отже, у романі застосовується внутрішня та зовнішня фокалізація, оскільки наратор спостерігає за героями, фіксує їхні міміку та жести.

Інший роман «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» М. Слабошпицького засвідчує новітні формації у формо- та змістоструктурування біографічного матеріалу. Він відноситься до жанру документального роману-біографії. Твір побудований на монологах «Дев'яти голосів», що передбачає опору на біографіми – автобіографію, епістолярій, спогади тощо, засвідчуючи вихід художньої біографії в матрицю жанрових творів. Жанрова специфіка твору знаходить формальний вияв у «голосах»-особах, які засвідчують літературний експеримент. У творі діють Михайло Коцюбинський та його видатні сучасники: Євген Чикаленко, Сергій Єфремов, Володимир Самійленко, Володимир Леонтович, Володимир Винниченко та їхні сучасники. Через «голоси» сучасників бачимо не тільки образ Михайла

Коцюбинського, але й віддзеркалення українських письменників та громадських діячів, у приязних або конфліктних стосунках.

Здавалося б, роман «Що записано в книгу життя» далекий від роману «Безумці». Адже в першому акцент зроблено на моментах суспільних, то в другому – на особистісних. Якщо перший – це роман «чоловічий», то другий – «жіночий». І якщо в першому маємо аналітику, то в другому – «потік свідомості».

Та все ж, незважаючи на ці відмінності, між ними є й спільне. І в першому, і в другому творі маємо справу зі «сповідями». Тільки в першому – це «оркестр», у другому – індивідуальна сповідь. А ще автори цих творів намагаються дотримуватися фактажу й не дають волі фантазії. Принаймні вона в них у міру дозована.

Отже, автор зробив спробу крізь призму біографії великого письменника розповісти про випробування української людини історією. Про її екзистенційну самотність і про неубієнну надію, яка оживає в кожному поколінні. У творі наявні часопросторові, нарративні й інтертекстуальні конструкції, які підкреслюють жанрову модифікованість прозопису українського біографіста.

Як справжній майстер, Михайло Коцюбинський завжди був цікавий та актуальний. Однак як класик національної літератури він достеменно не пізнаний, що відкриває перспективи до перечитування його творів. Виною сучасних літературознавців постає те, що Коцюбинського нині мало читають, попри новаторства у європейській літературі. У наукових працях іноді нашттовхуємося на застарілі оцінки творчого доробку митця. Тому завданням сучасних студій постає довести феномен творчості Михайла Коцюбинського, віддавши належне численним працям попередників.

Отже, Михайлу Коцюбинському вдалося створити стиль. Який став першорядним здобутком новітньої української прози, відкривши доступ до нових пошуків наступних поколінь письменників і дослідників літератури. Він займає провідне місце в каноні новочасної української словесності. Це дає змогу відкривати художні світи, які завжди будуть вабити українського читача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Українська імпресіоністична проза. Київ : Віпол, 1994. 160 с.
2. Акіншина І. М. Жанрово-стильові особливості художньо-біографічної прози 80-90-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Дніпропетровськ, 2005. 19 с.
3. Андрусак І. Гармати Коцюбинського : новий роман Михайла Слабошпицького – гостро актуальна розмова про задоволені національні комплекси. *Народне слово*. 2012. 29 листопада. С. 5.
4. Антонюк Є. Митець світової літератури (Михайло Коцюбинський у творчості Максима Рильського). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського: зб. наук. праць. Серія : філологія*. 2005. Вип.7. С.66–69.
5. Галич О. А. Глобалізація і квазідокументальна література : монографія. Рівне : Луганський національний університет ім. Т. Шевченка, видавець О. Зень, 2015. 200 с.
6. Галич О.А. Сучасна художня документально-біографічна проза (проблеми розвитку жанру): автореф. дис. на здоб. наук. степеня канд. філол. наук : 10.01.08. Київ, 1984. 23 с.
7. Голобородько Я. Михайло Коцюбинський : потаємні психологічні файли. *Дзеркало тижня*. 2013. 10–16 серп. (№ 28). С. 11.
8. Голобородько Я. Українська література як філософія відкриття : рефлексії над новим романом М. Слабошпицького. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 6. С. 2–7.
9. Грегуль Г. В. Українська біографічна проза першої половини ХХ ст.: жанровий аспект : (за творами В. Петрова, С. Васильченка, О. Ільченка, Л. Смілянського) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2005. 18 с.
10. Данильченко І. Є. Трансформація життєвої правди в художню у творах української художньої біографії : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.06. Дніпропетровськ, 1997. 22 с.

11. Дацюк О. О. Особливості жанрової еволюції сучасної художньої біографії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Рівне, 1997. 16 с.
12. Денисюк І. Беатріче Коцюбинського. *Літературознавчі та фольклористичні праці* : у 3 т., 4 кн. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2005. Т. 1. Кн. 2. С. 409–412.
13. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози XIX - поч. XX ст. Київ : Вища школа, 1981. 215 с.
14. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / упор. Н. Шумило. Київ : Основи, 1998. 658с.
15. Жила С. Відкритий художній світ Михайла Коцюбинського. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2014. № 4. С. 9–15.
16. Іваницька С. Г., Єрмашов Т. В. Постать Сергія Єфремова – публіциста в українській пострадянській гуманітаристиці. *Українська біографістика*. 2013. Вип. 10. С. 282-308.
17. Ігнатів Н. Є. Жанрові пошуки художньої документалістики 1970-90-х рр. : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.01.06. Дніпропетровськ, 1998. 18 с.
18. Ізер В. Процес читання, феноменологічне наближення. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / За ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 2001. С. 349–368.
19. Ільків А. В. Інтимний дискурс письменницького епістолярію др. пол. XIX-поч. XX ст. Дисертація на здобуття наук. ст. доктора філ. наук. Івано-Франківськ, 2016. 363 с.
20. Єфремов С. О. Історія українського письменства. Київ : Феміна, 1995. 668 с.
21. Єфремов С. Михайло Коцюбинський. *Вибране. Статті. Наукові розвідки. Монографії* / упоряд., передм. та прим. Е. Соловей. Київ : Наукова думка, 2002. 534 с.
22. Зеров М. Українське письменство / Упоряд. М.Сулима; післямова М. Москаленка. Київ : Основи, 2002. 1301 с.
23. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. Львів : Літопис, 2004. 352 с.

24. Калениченко Н. Великий Сонцепоклонник : життя і творчість Михайла Коцюбинського. Київ : Дніпро, 1969. 249 с.
25. Калениченко Н. Проза М. Коцюбинського і суміжні види мистецтва. *Слово і час*. 2004. № 6. С. 3–9.
26. Кіраль С. Михайло Коцюбинський у наукових, епістолярних та мемуарних текстах Івана Денисюка (до 90-річчя від дня народження видатного українського літературознавця й фольклориста). *Слово і час*. 2014. № 12. С. 86–93.
27. Кіт О. І. Художні особливості літературної біографії: Іван Кошелівець «Жанна Д'арк». *Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови*. 2011. Вип. 18. С. 128–136.
28. Коцюбинська М. Мої обрії : у 2-х т. Т. 1. Київ : Дух і Літера, 2004. 344 с.
29. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і література, 2009. 582 с.
30. Коцюбинський М. Листи до Олександри Аплаксіної / упорядкув. В. Панченка; відп. ред. В. Дудко; Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т критики, Наук. т-во ім. Шевченка в Америці. Київ : Критика, 2008. 639 с.
31. Коцюбинський М. М. Тіні забутих предків: повість, оповідання. Харків: Фоліо, 2013. 56 с.
32. Коцюбинський М. М. Я так поріднився з тобою : листи до дружини / упоряд.: [О. Єрмоленко](#) та ін. Київ : Ярославів Вал, 2007. 391 с
33. Кралюк П. Такий (не)однаковий Коцюбинський. URL: <http://litakcent.com/2012/11/24/takyjneodnakovyj-kocjubynskyj/> (дата звернення: 01.11. 2019).
34. Кроп Т. У світлі дев'яти прожекторів : М. Слабошпицький «Що записано в книгу життя : Михайло Коцюбинський та інші». *Літературна Україна*. 2014. 30 жовтня. С. 2.
35. Крупка В. Біографічна й творча рецепція Михайла Коцюбинського в поезії Володимира Забаштанського «І це записано в книгу життя». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського: зб. наук. праць. Серія : філологія*. 2005. Вип.1. с.66–69.

36. Кузнецов Ю., Орлик П. Слідами феї Моргани. Вивчення творчості М. Коцюбинського в школі : посібник для вчителя. Київ : Радянська школа, 1990. 208 с.
37. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних і літературно-документальних джерел. Вінниця : Консоль, 2015. 439 с.
38. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів та ін. Київ : Академія, 2007. Т. 1. 608 с.
39. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів та ін. Київ : Академія, 2007. Т. 2. 624 с.
40. Левчук Т. Факт і вимисел як наскрізна бінарність біографічного наративу. *Питання літературознавства*. 2016. Вип. 94. С. 172–182.
41. Леонтович О. «Дорогий, гаряче любий друже...». *Слово і час*. 2005. № 8. С. 66–69.
42. Лотман Ю. М. Біографія – живе лице URL : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/Lotm/biogr.php.
43. Мацевко-Бекерська Л. Наратологічна проекція концепту «герой». URL : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18496/32/MatsevskoBekerska.pdf?sequence=1> (дата звернення: 01.11. 2019).
44. Мельничук Б. І. Випробування істиною: проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення). Київ: ВЦ «Академія», 1996. 272 с.
45. Мельничук Б. Проблеми художньої інтерпретації постаті Ольги Кобилянської та інших класиків української літератури. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2011. Вип. 545–546. С. 9–16.
46. Меншій А. М. Коцюбинський крізь призму біографічної традиції. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. № 4. С. 123–130.
47. Меншій А. Напоєні красою слів твоїх... : «школа» М. Коцюбинського в українському постімпресіонізмі : монографія. Миколаїв : Іліон, 2016. 579 с.

48. Мороз М. О. Коцюбинський у бібліографії. *М. Коцюбинський : матеріали II наук. конф. пам'яті письменника* : (до 100-річчя з дня народж.). Вінниця : Вінниц. кн.-газ. вид-во, 1963. С. 166–174.
49. Мороз Л. В. Об'єктивне і суб'єктивне у жанрі літературної біографії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Київ, 2000. 16 с.
50. Оляндер Л. Роман М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя»: Михайло Коцюбинський та інші голоси письменників. *Наук. зап. Тернопільського нац. пед. ун-в. ім. В. Гнатюка. Серія «Літературознавство»*. 2014. Вип. 39. С. 141–145.
51. Павличко С. Пристрасть та їжа : особиста драма Михайла Коцюбинського. *Теорія літератури*. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. С. 505–524.
52. Панченко В. Є. «Мені краще бути самотнім...». *Коцюбинський М. М. Я так поріднився з тобою... Листи до дружини* / [упоряд. О. Єрмоленко та ін.]. Київ : Ярославів Вал, 2007. С. 4–17.
53. Поліщук Я. І ката, і героя він любив... Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 300 с.
54. Поліщук Я. «Пейзаж людини» від Михайла Коцюбинського. *Дивослово*. 2004. №10. С. 44.
55. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму : монографія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. 392 с.
56. Пустовіт В. Ю. Постать Михайла Коцюбинського в українській історико-біографічній прозі. *Філологічні трактати*. 2015. Т. 7, № 1. С. 94–99.
57. Регрут П. Новаторські ідеї Михайла Коцюбинського на шляху від класичного реалізму до імпресіонізму на початковому етапі творчості. *Синopsis: текст, контекст, медіа*. 2017. №17 (1), р. 1–11 с.
58. Регрут П. В. Рецепція творчості Михайла Коцюбинського: сучасні літературні тенденції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія Філологічна. Вип. 65. 2017. 75–80 с.
59. Редінг Б. Безумці: з історії кохання Михайла Коцюбинського та Олександри Аплаксіної: роман. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 184 с.
60. Рильський М. Вибрані твори : лірика та поеми. К.: Дніпро, 1977. 351с.

61. Савенко І. Жанрово-стильові особливості біографічного роману-пошуку : монографія. Луганськ: СПД Рєзніков В. С., 2008. 184 с.
62. Скарна О. Ю. Особистісне і документальне в мемуарній і біографічній прозі (на матеріалі української літератури кінця ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Тернопіль, 2007. 20 с.
63. Скорина Л. Аналіз художнього твору : навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей. Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2013. 424 с.
64. Слабошпицький М. Де шукати сучасний стиль? Штрихи до портрета Надії Степули. *Літературна Україна: газета письменників України*. 2013. № 27 (18 липня). С. 6–7.
65. Слабошпицький М. Що записано в книгу життя : Михайло Коцюбинський та інші : роман. Київ : Ярославів Вал, 2014. 511 с.
66. Слотюк Г. М. Бібліографія творів М. Коцюбинського І половини ХХ століття як важливе джерело вивчення життєвого і творчого шляху видатного письменника. *Сприйняття сучасниками творчості М. Коцюбинського* : матеріали другої наук. конф. «Осінні читання» / редкол.: І. В. Френкель [та ін.]. Вінниця, 2011. С. 201–204.
67. Сонцепоклонник : образ Михайла Коцюбинського в художніх і художньо-документальних джерелах : бібліографічний покажчик 1913–2014 рр. / уклад. і вступ. ст. О. М. Куцевол; відп. за випуск Н. І. Морозова. Вінниця : Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, 2016. 236 с.
68. Соловей О. Дівчинка і чудовисько. Атоми і порожнеча: рецензії. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2012. С. 60–67.
69. Спогади про Михайла Коцюбинського / упоряд., післямова та примітки М. М. Потупейка. Київ : Дніпро, 1989. 278 с.
70. Тичина П. Михайло Михайлович Коцюбинський. *Зібрання творів : Статті, рецензії, доповіді, виступи. 1946-1959: У 12-ти т. Т.9*. Київ : Наукова думка, 1987. с.170.
71. Ткачук М. Наратологічний словник. Тернопіль: Астон, 2002. 173 с.
72. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе / Пер. з франц. Є. Марічева. Київ : Вид. дім «Києво Могилянська академія», 2006. 162 с.

73. Торкут Н. М., Марінеско В. Ю. Біографістика як метажанр : спроба теоретико-літературної ідентифікації феномена. *Держава та регіони. Серія : гуманітарні науки*. 2014. № 4. С. 4–11.
74. Хамедова О. Наратологічний аналіз роману Барбари Редінг «Безумці». *Філологічні науки. Літературознавство*. №8. 2015. С.133-137.
75. Художня біографія : проблеми теорії та історії / О. А. Галич, О. О. Дацюк, Л. В. Мороз. Рівне, 1999. 94 с.
76. Черкашина Т. Наративні особливості художньо-біографічної прози: автор і читач : автореф. дис. канд. філол. наук :10.01.06. Тернопіль, 2007. 20 с.
77. Черкашина Т. Нефікційна література у студіях наукової школи документалістики Олександра Андрійовича Галича. *Волинь філологічна*. Вип. 25. 2018. С. 59–68.
78. Черненко О. Михайло Коцюбинський – імпресіоніст. Образ людини в творчості письменника. Мюнхен : Сучасність, 1977. 143 с.
79. Черниш А. Є. Жанрово-стильові особливості роману-біографії М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: М. Коцюбинський та інші». *Філологічні трактати*. Том 7. Вип. 1. 2015. 100-105 с.
80. Черниш А. Є. Модус художніх біографій М. Слабошпицького. *Питання літературознавства : наук. зб.* Чернівці : Вид-во Чернівець. нац. ун-ту, 2013. Вип. 87. С. 393–403.
81. Шевердіна А. П. Жанрові модифікації художньої біографії (на матеріалі української прози кінця ХХ – початку ХХІ століття) : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Луганськ, 2014. 212 с.
82. Шмид В. Нарратология. Москва : Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
83. Яусс Г.-Р. Естетичний досвід і літературна герменевтика. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / За ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2001. С. 368–405.
84. Anderson J. Biographical Truth. The Representation of Historical Persons in Tudor-Stuart Writing. New Haven & London : Yale University Press, 1984. 263 p.

85. Angrosino M. V. Documents of Interaction: Biography, Autobiography, and Life History in Social Science Perspective. Gainesville, FL : University of Florida Press, 1989. 118 p.
86. Bridgeman T. Thinking Ahead: A Cognitive Approach to Prolepsis. *Narrative*. 2005. Vol. 13. № 2. P. 125–159.
87. Greenblatt S. Culture. *Critical terms for Literary Study* / [ed. by F. Lentricchia and T. McLaughlin]. Chicago : The University of Chicago Press, 1990. P. 225.
88. Currie M. About Time. Narrative, Fiction and the Philosophy of Time. Edinburgh : University Press Ltd, 2007. 165 p.
89. Kotsioubynsky. Nouvelles / Traduit par E. Kriuba. Kyiv: Dnipro, 1971. 207 c.
90. Fludernik M. An introduction to narratology. London ; New York : Routledge, 2009. 190 p.